

LA GUERRA DELS SEGADORS A ULLDECONA

Per Pau Millan Gutiérrez

«Al senzill poble d'Ulldecona, d'aquesta i de totes les altres guerres que, com tots els altres senzills pobles del món, ha hagut de patir els deliris de grandesa de reis, nobles, cleros i d'altres espècies irracionals...»

0. INTRODUCCIÓ

És evident que l'època dels fets que analitzarem a continuació han estat uns dels més convulsos del nostre país. En l'àmbit general, han estat molts els treballs que s'hi han referit; no tants, però, els que s'han aproximat fins a poblacions i territoris concrets.

La curiositat particular per conèixer més a fons la nostra història, alguns cops tan amagada, també tot allò que fa referència a Ulldecona en situacions tan extremes, ens va fer decidir a escollir aquesta temàtica, més tenint en compte que no coneixíem cap treball o estudi que anteriorment s'hi hagués dedicat tan a fons.

Aquesta és, per tant, una primera aproximació a la Ulldecona d'aquells anys conflictius, que lògicament per les limitacions d'un treball d'aquestes característiques tampoc ha pogut consultar la molta informació existent, però que obre la porta per poder-ho fer més endavant al fet que Ulldecona pugui disposar d'un estudi més complet detallat, sobretot per l'apassionant que ha resultat poder trobar documents sobre la nostra vila, inèdits fins ara en molts casos.

A banda, ha estat una feina laboriosa feixuga harmonitzar les diferents fonts que, com un trencaclosques, hem intentat recompondre perquè segueixi una estructura lògica i coherent.

1. ORÍGENS DEL CONFLICTE

Si l'herència institucional transmesa pels reis catòlics havia pogut sobreviure amb relativa facilitat equilibri al llarg del segle XVI, no s'esdevindria això mateix al segle XVII.

El regnat de Felip III fou un parèntesi pacifista entre el viratge violent de Felip II i l'escomesa eixelebrada de Felip IV en seguiment de les iniciatives del comte duc d'Olivares.

Amb l'adveniment de Felip IV (1621), el panorama d'aquesta situació canvià ràpidament. Hom no pot pas dir, però, que calgui atribuir a un simple canvi de persones les alteracions radicals que sofrí la política, tant la interior com l'exterior, de la monarquia espanyola, menada per Don Gaspar de Guzmán, el comte duc d'Olivares, home en qui el novell rei posà tota la confiança. En l'aspecte internacional, la generació pacifista del regnat de Felip III cedí el lloc a un conjunt d'homes que tenien la voluntat de reprendre la bel·ligerància

internacional d'Espanya. Caldrà tornar amb una major extensió sobre aquest punt d'una importància cabdal. En aquest plantejament previ del problema, ara n'hi ha prou a retenir que la interrelació i la situació econòmica interna de la monarquia eren molt grans, i per aquest camí serà possible de comprendre que la resurrecció de la bel·ligerància internacional repercutís en l'acceleració de les tensions en el terreny de la política interna. De quina manera? La intenció d'Olivares –restaurar la vella i esplendorosa (tant com caduca) tradició imperial– era una empresa molt costosa. Les despeses per finançar de nou un exèrcit en peu de guerra i en molts diversos fronts serien enormes i calia anar-les a cercar a les tresoreries locals dels regnes no castellans, per tal com l'economia de Castella ja no podia respondre més a les continuades exigències dels reis de la casa d'Àustria. Hom volgué fer participar militarment i econòmica tots els territoris que integraven la monarquia espanyola en el projecte de regeneració imperial.

L'exigència d'aquesta voluntat posava en entredit la mateixa validesa del sistema polític espanyol heretat dels reis catòlics, definit per un autor de l'època, Solórzano Pereira, com aquell en què *“los reinos deben ser regidos y gobernados como si el rey que los mantuviese unidos fuera sólo rey de cada uno de ellos”*. La presumpta igualtat absoluta de tots els regnes davant el rei no resistia el més mínim contrast amb la realitat concreta, per tant, l'aparent peu d'igualtat amb què els diversos regnes havien d'ésser tractats havia de cedir molt sovint a les desigualtats absolutes que, en molts aspectes –i només fent referència ara als territoris peninsulars–, acollia la monarquia espanyola. Aquestes desigualtats, de fet, sancionaren durant molt de temps el paper hegemònic de Castella dintre el conglomerat hispànic. I el regnat de Felip IV és el tombant bàsic en el qual la còmoda hegemonia del segle XVI ha de deixar pas a l'hegemonia agressiva, a les pressions castellanes i, en definitiva, a una bona dosi d'un cert nacionalisme castellà que seria mal acceptat per Catalunya.

Qui millor expressà d'una manera ben explícita les característiques d'aquest nacionalisme agressiu fou el mateix comte duc d'Olivares en un memorial que adreçà al rei, el 1624, en el qual hom traçava les línies mestres de la política del regnat i en què eren posats els fonaments teòrics que justificuessin la intervenció centralitzadora en els diferents regnes de la península.

Alguns autors han afirmat, fins i tot, que hi ha una coincidència i una correlació estrictes entre allò que sembla tenir totes les característiques d'un pla molt premeditat i el real descabdellament dels esdeveniments en el cas concret de Catalunya.

Més endavant, però, queda especificat que, malgrat tractar-se d'una peça clau, el memorial d'Olivares tot sol no pot explicar, de cap manera, uns esdeveniments com els que confluïren en els fets que hom ha acceptat d'anomenar *La revolta catalana*, els quals són el resultat d'una etiologia molt més complexa. Això no vol pas dir que la doctrina política inclosa en el memorial esmentat no sigui un bon programa d'unificació i també l'expressió teòrica d'unes idees que, en efecte, un grup prou considerable de sectors de les classes dominants de Castella tenia la seriosa voluntat de dur a la pràctica.

En canvi, i com ja ha estat comentat abans, el memorial no fou l'única causa que menà a l'enfrontament entre Castella i Catalunya el 1640, ni tampoc hom pot arribar a la simplificació de pensar que els catalans es revoltaren perquè haguessin tingut esment clar dels sinistres projectes del comte duc.

Apareixen ja aleshores, en aquest conjunt d'observacions, tots els trets principals del regnat de Felip IV: grandesa, magnificència i superioritat; bel·ligerància exterior per tal de mantenir aquesta preeminència, i dificultats de la Hisenda per tirar endavant.

En aquest mateix document, Olivares recomana al rei d'emprendre una política de concentració de les despeses, però encara no avança les idees que serviren d'eix central en el seu escrit de 1625, d'una manera especial en l'apartat que intitula "Conveniencias de la Unión de Castilla y Aragón", en el qual exposa tota una teoria contrària a la de Solórzano Pereira.

Continua després amb recomanacions sobre la discreció amb què aconsella que es treballi per obtenir aquest objectiu unificador i ho justifica amb la consideració que, si el rei d'Espanya cerca un poder més fort, és *"para el mayor bien y dilatación de la Religión Cristiana"* i, per tant, com que *"la división presente de fueros y leyes enflaquece su poder y le estorba conseguir fin tan justo y glorioso"* és perfectament justificable la unificació a l'estil de les lleis de Castella.

L'aplicació pràctica d'aquests principis volia dir, de moment, la possibilitat de lleves forçoses i la contribució a la creació d'un cos d'exèrcit de 140.000 homes, dels quals Catalunya havia d'aportar 16.000. La proporció establerta sobrevalorava moltíssim les capacitats –demogràfica i econòmica– del Principat, cosa que responia essencialment a una deformació produïda per l'òptica d'una Castella empobrida i mísera que contemplava l'equilibri i la relativa recuperació econòmica del Principat.

Fins a l'esclat de la guerra, diguem-ne civil, els estira-i-arronsa per qüestions monetàries foren molt corrents i sempre toparen amb la seriosa resistència de les institucions catalanes. I és aquesta situació, exactament, la que es creà durant les sessions de les corts a què Felip IV convocà els catalans, a Barcelona, el 28 de març de 1626. En la sessió d'obertura, el rei ja plantejà la qüestió de la *Unión de Armas* i la contribució catalana. És cert que abans havia afalagat molt els catalans i havia jurat de manera pertinent les constitucions i els privilegis, però la dificultat que els braços posaren a la proposta real ferer que el rei s'encolerís, abandonés les sessions, les quals quedaren en suspens, i partís de Barcelona. Les corts ja no tornarien a reunir-se fins al 1632, ja en uns moments de ràpida degradació de la situació.

Mentrestant, però, el rei no s'havia pas estat de prosseguir els seus projectes, entre els quals la proclamació de la *Unión de Armas* que feu el 25 de juliol de 1626.

D'altra banda, la interrelació entre els problemes interns i la situació internacional empenyia Felip IV, d'una manera inevitable, a continuar exercint pressions de caràcter fiscal sobre el Principat, les quals eren la majoria de vegades inconstitucionals.

Però hom no ha pas de reduir l'anàlisi dels condicionats de la revolta catalana a un seguit de friccions internes entre els diferents regnes de la monarquia hispànica. I Catalunya, amb la frontera amb França, al Rosselló, esdevingué el camp de batalla on, sovint, francesos i espanyols dirimiren llurs divergències fortíssimes sobre la construcció d'un nou equilibri europeu.

2. CAUSES IMMEDIATES DE LA REVOLTA

Fins ara s'han exposat les principals circumstàncies de tipus general que, d'una manera conjunta, permeten de comprendre tot allò que hom es jugava, realment, en la revolta.

Recordant-ho d'una manera resumida, hom pot dir que els factors bàsics eren la deterioració i l'erosió progressives del sistema institucional heretat dels reis catòlics, el qual si bé teòricament mantenia tots els territoris d'un mateix rei en peu d'igualtat a la pràctica feia impossible mantenir-la. La clau del nou sistema –el virrei– per a les classes dominants del Principat era un paliatiu feble a la pèrdua de la continua presència de la cort en territori català. Així doncs, si bé és cert que alguns sectors de l'alta aristocràcia

entroncaren amb l'aristocràcia castellana, allò més important és que tant l'aristocràcia rural com la urbana veieren disminuir oportunitats de benefici i càrrecs, amb la qual cosa augmentà el seu descontentament; en segon lloc, la crisi castellana, la relativa prosperitat de Catalunya i l'avidesa fiscal de la corona situaren els catalans a la defensiva; finalment, la guerra posà les bases de la inestabilitat popular, la qual es fondria amb la crisi estrictament política i esclataria en la gran revolta. Tots aquests processos començaren a prendre forma amb els enfrontaments haguts a les corts del 1626 i amb els estira-i-aronsa posteriors, tant per l'exigència d'Olivares de tirar endavant la *Unión de Armas* com també per la reiterada voluntat del rei de cobrar el quint (la cinquena part dels ingressos d'alguns municipis catalans).

Però el factor principal que desencadenà el conjunt d'esdeveniments que portaren a la revolta fou la declaració de guerra contra França el 1635 i la ràpida voluntat d'Olivares de convertir el Principat de Catalunya en un dels principals escenaris de la lluita. Les peculiars característiques de l'art de la guerra en aquella època i la necessitat d'allotjar la tropa durant l'hivern, a l'espera de la campanya següent, representaren unes circumstàncies que comportaren una càrrega feixuga, amb duríssimes pressions, damunt la població catalana, la qual estava obligada a suportar no solament els allotjaments reials, sinó també els abusos a què la sotmetien els soldats allotjats. Si a la càrrega dels allotjaments hom afegeix la pertinax voluntat del govern de Madrid d'incorporar els catalans a la guerra –en contravenció a les constitucions del país, que només pretenien el reclutament (com abans s'explica) per a les guerres interiors–, es reuneixen tots els elements d'un conflicte que esclataria pel malestar dels pagesos, els principals afectats per totes aquelles pressions.

La campanya militar de l'estiu de 1637 acabà enterbolint, encara més, aquest conflicte panoràmic. L'objectiu era la presa de Leucata, plaça forta llenguadociana situada a pocs quilòmetres del Rosselló. Leucata fou triada per tal d'alleugerir els fronts de Milà i de Flandes i, alhora, per obligar els catalans a participar en la guerra. L'acció fou un desastre i els castellans n'hagueren d'aixecar el setge el 27 de setembre. La derrota tingué per a la cort un clar culpable: la manca de mobilització dels catalans.

Ni la Diputació del General, ni les universitats, ni els pobles havien volgut, ni pogut, mobilitzar grans contingents armats. L'aplicació de l'usatge *Princeps namque* per part del virrei per tal de mobilitzar els catalans fou declarat il·legal per les institucions catalanes, que al·legaven el caràcter ofensiu de la guerra, el fet que el rei no fos present al front i també que fos una campanya realitzada fora de territori català. El fracàs de Leucata va accentuar les posicions d'afebliment de les tropes hispàniques a la frontera del Rosselló que aviat seria traspassada per tropes franceses i, tanmateix, agreujà les tenses relacions del Principat amb Felip IV.

La no-assistència a Leucata fou conseqüència d'un posicionament polític i aquest fou el sentit que li donà la monarquia. Leucata assenyala els lligams entre nobles, Diputació i juristes per assentar les bases jurídiques i polítiques del refús a les mobilitzacions imposades per la monarquia, com després els establiren contra els allotjaments militars.

A final de juny de 1639, les tropes franceses ocuparen les places del rossellonès de Salses i d'Òpol; el territori català entrava, així, plenament en la guerra. Les institucions catalanes, contràriament al succeït el 1637, mobilitzaren el país per atendre la seva defensa. La campanya, que durà des del juliol de 1639 fins al gener de 1640, aplegà 13.000 soldats catalans d'un total de 25.000 homes. A la campanya, hi participaren totes les corporacions (Diputació del General, el braç militar del Principat, les universitats, amb la de Barcelona al capdavant), si bé algunes amb fortes reserves polítiques.

3. EL PROBLEMA DELS ALLOTJAMENTS A CATALUNYA, LES TERRES DE L'EBRE I EL MAESTRAT

Així com a venjança, des de la cort espanyola, els terços reberen la indicació de preparar-se per passar l'hivern a Catalunya i hom començà a dictar les ordres per als allotjaments. Calla allotjar uns 8.000 soldats d'infanteria i els de cavalleria en una xifra no ben avaluada. Amb aquesta imposició, el virrei, en compliment de les ordres que li arribaven de Madrid, insistia a fer complir les condicions d'allotjament en la seva totalitat, mentre que els diputats, a l'empara de la constitució *Nous Vectigals*, es negaven a acceptar-ne qualsevol tipus de nova.

Des del gener hi hagué ja una clara superposició de conflictes: d'una banda, els generats directament sobre els que suportaven els allotjaments i, de l'altra, els que es derivaven de la picabaralla entre Catalunya i Madrid.

En el primer aspecte, a primers d'any (1 de febrer de 1640), els soldats, empesos per la fam –i amb una certa propensió al saqueig quan les pagues no arribaven–, provocaren l'assassinat del cavaller Antoni Fluvà, al seu castell de Palautordera, del qual es profanà l'església: en el segon punt, Madrid continuava exigint el total acompliment de tres punts: a) la realització dels allotjaments; b) el cobrament de les rendes de la Generalitat, i c) una lleva de 6.000 catalans per a la guerra a Itàlia.

El primer punt fou aplicat el 8 de març amb una ordre que detallava el caràcter dels allotjaments:

1. *Es donarà servei a tots els soldats, ço és, llet, llenya, oli, vinagre, sal, escudella, plats i tupins.*
2. *Cada soldat rebrà del país la seva paga ordinària d'un ral diari, fa ració bàsica de pa essent a càrrec del rei.*
3. *Els soldats podran també acceptar dels seus hostatjadors la minestra que els vulguin proporcionar i sense pagament. Totes les faltes seran castigades.*
4. *Qui sia capità tindrà dret a la ració de cinc persones; un alferes, a la de quatre; un sergent, a la de tres; un cap d'esquadró, a la de dues; un mestre de camp, a la de setze.*
5. *Per a tots els soldats de cavalleria, un quartà de civada o ordi cada dia per a la cavalcadura i palla suficient.*

La intromissió de gent forastera, de parla estranya, comportament autoritari, i molt sovint rapinyaires i amb ganes de brega, es convertiren en font de continus problemes per als que estaven obligats a allotjar-los.

El problema dels allotjaments militars arranca de molt abans de l'inici de la Guerra dels Segadors, ja que tenim constància, a partir dels dietaris de la Generalitat, de problemes a causa dels allotjaments el mes de gener de 1630 a les poblacions d'Horta i Flix.

En resum, podem deduir que, fos quin fos l'exèrcit que participava en aquesta Guerra, els veritables perdedors foren els habitants d'aquestes terres que sofriren les violències de tota mena, vexacions i maltractaments per part dels soldats d'ambdós bàndols.

4. LA CULMINACIÓ DE LA REVOLTA ESPONTÀNIA: EL CORPUS DE SANG

El darrer episodi d'aquesta primera etapa –l'autèntic epileg del protagonisme directe dels segadors, i el que ha passat a la simbologia i la mitologia del nacionalisme català– fou el Corpus de Sang, és a dir, els fets que es produïren a Barcelona el 7 de juny de 1640, diada que coincidí amb la festivitat del Corpus Christi.

Com cada any grups de segadors acudien a Barcelona a l'època de la collita a la recerca de la possibilitat de trobar feina. L'única diferència amb anys anteriors era el conjunt de fets que ja han estat explicats fins ara. Els segadors havien d'arribar a Barcelona forçosament sensibilitzats per un hivern especialment difícil, per raó dels allotjaments, i no gens tranquil a causa de les contínues picabaralles amb els terços. En aquestes condicions, la mort d'un segador encengué la revolta. Els segadors amotinats no tingueren ni el més petit dubte de cap on havien d'adreçar llurs atacs: immediatament, pels carrers de Barcelona va començar el saqueig i l'incendi de cases de realistes notoris, d'oficials del rei i del mateix virrei. Aquest, Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma, intentà de fugir, ja que no acceptà la mediació de les autoritats catalanes, es va refugiar momentàniament a les Drassanes i, quan intentà d'embarcar en una nau genovesa, fou atrapat i assassinat. El mateix dia moriria, també, el doctor Berart, de l'Audiència. Tota l'acumulació de greuges que s'havien anat produint durant tant de temps sortia ara amb més força a la llum del dia i les autoritats catalanes, no exemptes de passivitat o, com a mínim, timidament partidàries d'una moderació fidel envers Felip IV, foren desbordades del tot. Les escenes de violència, que la historiografia de l'època havia intentat de magnificar, existiren, però no pas en la proporció pretesa. Molts autors contemporanis han intentat de matisar aquest punt, així com també la càrrega llegendària que, en grans dosis, hom afegí al relat estricte del 7 de juny.

Nogensmenys, la data simbolitza un moment de trànsit en el conflicte, tant pel que fa a la actitud de la Generalitat com per les intencions del govern de Madrid o, fins i tot, les més subterrànies, però no menys importants, de Richelieu.

A la revolta iniciada pels pagesos, s'hi va sumar amb entusiasme el poble menut de les ciutats, Girona, Granollers, Vic, Mataró, Cervera, Balaguer, Manresa...

El caos que prenien els esdeveniments plantejava greus problemes a l'oligarquia catalana o capitalitzava la situació en profit propi o corria el risc de perdre la seva situació privilegiada arrossegada per l'empenta del descontentament popular.

La Generalitat, presidida des de 1638 per Pau Claris, va dominar la situació i va dirigir la revolta contra la política d'Olivares. Pau Claris era un clar exponent d'un sector de les classes dirigents catalanes que sempre s'havia oposat als intents d'intromissió reial a la vida política catalana. En controlar la Generalitat la situació, la revolta social dels desposseïts contra els opressors es convertí en una guerra política contra la dominació castellana, és a dir, en una guerra de separació clarament.

El trencament, doncs, es produí i fou molt important. Encara més perquè, des de Madrid, hom contemplava la situació amb una forta ira i una gran incomprensió. El buit deixat al Principat pels exèrcits que es retiraven obrí el fenomen que alguns anomenen "una doble revolució": la política i patriòtica, d'una banda, i, per l'altra, "la revolució social que tendia a minar els fonaments de la societat i que no deixava, com és natural, de preocupar els dirigents responsables". Aquests ja intentaríen d'apaivagar l'escomesa popular traient de Barcelona un bon contingent de segadors, amb l'excusa d'anar a socórrer Girona, però les tensions amb els terços en retirada, temorosos com estaven aquests, no permeteren pas de reduir la intensitat de la crisi. I si des de Madrid hom pensà també d'apaciar els ànims amb el nomenament del duc de Cardona com a virrei, d'altra banda no perdien de vista la possibilitat d'una retirada estratègica i total dels terços de Catalunya amb la intenció tanmateix d'iniciar-ne després la invasió.

El romance de los Segadors

Catalunya, comtat gran, qui t'ha vist tan rica i plena!
 Ara el rei Nostre Senyor declarada ens té la guerra.
 El gran comte d'Olivar sempre li burxa l'orella:
 -Ara és hora, nostre rei, ara és hora que fem guerra.
 Contra tots els catalans ja ho veieu quina n'han feta:
 seguien viles i llocs fins al lloc de Riu d'Arenes;
 n'han cremada una església, que Santa Coloma es deia;
 cremen albes i casulles, els calzes i les patenes
 i el Santíssim Sagrament, alabat sigui per sempre.
 Mataren un sacerdot, mentre que la missa deia;
 mataren un cavaller, a la porta de l'església,
 en Lluís de Furrià, i els àngels li fan gran festa.
 El pa que no era blanc deien que era massa negre:
 el donaven als cavalls sols per assolir la terra.
 Del vi que no era bo n'engegaven les aixetes,
 el tiraven pels carrers sols per a regar la terra.
 A presència dels seus pares deshonraven les donzelles.
 Ne daven part al Virrei del mal que aquells soldats feien:
 -Llicència els he donat jo, molta més se'n poden prendre.
 A vista de tot això s'és avalotat la terra.
 Entraren a Barcelona mil persones forasteres;
 entren com a segadors, com érem al temps de sega.
 De tres guàrdies que n'hi ha, ja n'han morta la primera;
 ne mataren al Virrei, a l'entrant de la galera;
 mataren els diputats i els jutges de l'Audiència.
 Anaren a la presó: donen llibertat als presos.
 El bisbe els va beneir amb la mà dreta i l'esquerra:
 -On és vostre capità, a on és vostra bandera?
 Varen treure el bon Jesús tot cobert amb un vel negre:
 -Aquí és nostre capità, aquí és nostra bandera.
 A les armes, catalans, que ens han declarat la guerra!

Romanç original d'Els Segadors (article de la Guerra dels Segadors al diari El Periódico de Catalunya)

5. ELS AVALOTS A TORTOSA I LA CONTRAREVOLTA DE L'OLIGARQUIA

Enmig del conflicte entre Catalunya i Madrid, les classes altes tortosines es mostraven hostils a les corporacions directores de Catalunya. Era una recaiguda en el vell esperit de rivalitat i recel entre Tortosa i Barcelona, degut principalment a la qüestió dels blats i de l'Ebre. El comte duc d'Olivares va saber treure profit d'aquesta tendència.

Per tal de facilitar la captació de la ciutat, Olivares va enviar-hi alguns personatges destinats a secundar els seus dissenys: el batlle general de Catalunya, Lluís de Montsuar; Josep Garau (fill gran del jutge de la Reial Audiència, Jeroni Garau), el qual va ésser nomenat pel rei governador del castell de Tortosa, i el veedor general, Pedro de Velasco.

Les classes populars tortosines, al contrari, estaven al costat de la pàtria i veien amb creixent disgust l'actitud dels dirigents locals. Amb motiu del motí de Santa Coloma de Farners i de la mort de l'agutzil Montrodon va produir-se a Tortosa una forta agitació.

Tortosa era una bona porta per entrar a Catalunya. Amb mires ulteriors, fàcils d'endevinar,

hom havia concentrat a la capital del Baix Ebre uns 3.000 soldats –segons fonts– que foren allotjats al castell. Els soldats no s'amagaven de dir que hi havien anat per conquerir la ciutat. Montsuar va voler dur al castell alguns sacs de pólvora, tot dient que eren de farina, i va procurar introduir nombrosos mosquets en cases particulars. El poble tortosí va descobrir-ho, sospitant que es tractava de preparatius per atacar la ciutat, com havia passat a Perpinyà, i d'endinsar-se després a Catalunya.

El 21 de juliol la gent del poble –com un ressò una mica llunyà del motí del Corpus de Barcelona– s'alçà als crits de "Visca la terra!" i "Moriguen los traïdors!". La primera víctima dels revoltats fou el procurador en cap de la ciutat, que fou ferit al cap.

Tot i que la pólvora fou tornada a baixar de la Suda, i dipositada a les esglésies de Sant Antoni i Sant Jaume, els ànims no es calmaren i les iras dels revoltats es dirigiren fonamentalment contra les cases i els béns dels tortosins que més havien destacat per la seva fidelitat o serveis a la monarquia: en primer lloc, saquejaren i cremaren la casa de Pere Joan i de Jacint Miravall, perquè eren partidaris del govern de Madrid. Jacint, a més, tenia el càrrec d'òrdor reial de guerra. Encara que les autoritats civils de la ciutat (sotsveguer i procuradors), juntament amb molts religiosos i canonges de la catedral, van intentar evitar el saqueig i la destrucció de la casa dels Miravall, no van aconseguir calmar els ànims exaltats dels amotinats i aquella fou saquejada i cremada. Els avalotats, posteriorment, assaltaren i cremaren altres habitatges de destacats membres de l'oligarquia de la ciutat perquè els acusaven de col·laboracionistes amb el govern del comte duc d'Olivares.

El matí del dia següent, diumenge 22 de juliol, els revoltats assaltaren la casa del veguer i s'apropriaren de les armes i les municions propietat del rei que hi estaven guardades. Amb les armes a la mà es dirigiren a la Suda, cremaren les portes i obligaren a obrir-les. En acabat, obligaren els soldats que hi havia a marxar de la ciutat. A la Suda, així, només hi van quedar tres persones: el cap de les tropes reials, Lluís de Montsuar, Pedro Velasco, veedor reial, i Jacint Rovira, comissari reial. Encara que es pogué salvar la vida del primer, gràcies a la intervenció de diferents religiosos de la ciutat que el protegiren amb una custòdia mentre era baixat a la catedral, els altres dos funcionaris es quedaren sense protecció i tot seguit foren assassinats pels revoltats.

A la tarda, s'alliberaren els presoners tancats a les presons i continuaren els saquejos i les destruccions d'altres cases de significats partidaris del govern de Madrid. Malgrat els intents d'alguns religiosos d'aturar els ànims dels revoltats que plantaven altars davant les portes d'algunes cases, aquestes foren igualment saquejades i cremades.

Cristòfol de Cardona aplegà les tropes reials disperses i les dugué cap a Vinaròs. El cap principal del motí era Joan Rius, home que es va fer famós per la seva actuació i el cap del qual, per exigència de les autoritats reials, va ésser posat a preu més endavant pels procuradors tortosins.

D'altra banda, els fidels al rei perseguits pogueren fugir de la ciutat i iniciaren gestions amb els que s'havien quedat per tal de donar un contracop. Un clar exemple el tenim amb els dos Miravall, Pere Joan i el seu fill Jacint, que, malgrat l'assalt a casa seva, pogueren fugir d'amagat de la ciutat i s'instal·laren al monestir cistercenc de Benifassà. Des d'allí dirigiren l'operació de recuperar el control de Tortosa per als oligarques amb la col·laboració del seu oncle, Francesc Forcadell, procurador en cap de Tortosa i que es mantingué en el càrrec, juntament amb la resta de membres del govern municipal, durant l'època que durà la revolta. Aquest fet va permetre a l'oligarquia vigilar de ben prop les activitats dels revoltats i preparar el camí per a un contracop, una vegada la situació de revolta tendí a relaxar-se. Per preparar el camí de la contrarevolta, l'oligarquia de Tortosa utilitzà diferents mitjans,

com ara el fet d'organitzar l'11 d'agost una processó "per aplacar la ira de Déu Nostre Senyor que justament per nostres peccats se mostra declarada contra esta ciutat", com una manera de conscienciar el poble de la maldat de les accions dels revoltats; o enviar a Madrid a final d'agost el prior major, Josep Isern i Ripoll, amb l'encàrrec de mostrar al rei Felip IV les accions de l'oligarquia per tal de tenir controlada la ciutat, malgrat les accions dels revoltats, com ara recuperar les monedes propietat del rei o salvar la vida de Lluís de Montsuar, i garantia que el govern municipal de Tortosa seria fidel al rei.

Preparada meticulosament, i aprofitant una abaixada de guàrdia dels revoltats, els oligarques aconseguiren fer triomfar una contrarevolta el mati del 4 de setembre de 1640. Així, de forma fulminant, empresonaren alguns líders de la revolta i començaren a jutjar-los.

Entre el 4 i el 6 de setembre declararen 15 testimonis en contra d'alguns revoltats, sis d'ells foren acusats d'haver participat activament en la revolta i foren inculpats en el delictes de sedició. Sense tenir temps a presentar testimonis de descàrrec, foren condemnats a mort i penjats a les finestres del pati de la casa de la ciutat, per mostrar ben clarament les intencions de les classes dirigents de tenir la situació ben dominada. Els procuradors de Tortosa ho feren saber als diputats del general amb una lletra d'una ironia feroç:

Los excessos que han comés los perturbadores de la quietud d'esta ciutat han arribat a l'últim del desvergonyiment, nos han obligat a tots els ciutadans a prendre les armes y ab lo nom del Rey N.S. alsant someten, capturar divuyt o vint dels més culpats, han-se'ls fulminat aquestes y vuy dematí se han donat garrots a sis d'ells, y per a escarment públic, se han tret penjats de una finestra de la sala de la procuraderia d'esta ciutat. Ab què resta la justicia ab molta auctoritat y ab la reputació convenient, i lo Rey N.S. servit com és just. Donant-ne rahó a V.S. estam segurs los a de cabre molt gran part de gust veent-nos lliures de la opressió que patia la justicia.

Pocs dies després continuà el procés contra alguns revoltats i, així, entre el 14 i el 19 de setembre es recolliren més testimonis inculpatòris. A partir d'aquestes declaracions, el sotsveguer Andreu Pinyana demanà l'empresonament de sis nous inculpats que, juntament amb altres sis revoltats ja empresonats el dia 4, foren acusats de participar activament en la revolta. En aquesta segona part del procés, els inculpats pogueren presentar testimonis a favor seu, però malgrat això, i segurament esperonats per l'arribada d'una carta reial, datada el 15 de setembre, en què s'aplaudia les accions del dia 4 i l'ajusticiament del dia 6 d'aquell mateix mes, nou dels inculpats foren penjats el dia 25 a la plaça del Mercat, amb el clar objectiu de magnificar el seu impacte sobre la població; els altres tres inculpats foren condemnats a galeres. A part d'aquests 18 revoltats que foren jutjats i condemnats, uns altres vuit amotinats, que pogueren fugir de la ciutat en el moment de la contrarevolta, foren declarats en cerca i captura.

Una vegada l'oligarquia tornà a dominar la ciutat, durant tot el mes de setembre i part d'octubre es produeix un doble moviment: d'una banda es van allunyant diplomàticament de les directrius de la Generalitat, ja que l'oligarquia no es veu amb prou força per a un trencament sobtat, i es van apropant clarament als interessos de la monarquia. Aquesta actitud segurament respon al fet que les classes dirigents de Tortosa tenien més a guanyar apostant pel segon partit que pel primer. Aquesta aposta afortunada es veurà àmpliament recompensada per tot un seguit de privilegis de tota mena i de títols nobiliaris.

A partir d'aquest moment, es va preparant el terreny per a l'entrada del virrei i, així, durant tot el mes de novembre es va anar formant a l'Aragó un exèrcit, sota el comandament del marquès de los Vélez, nomenat capità general de Catalunya i virrei.

6. LES TERRES DE L'EBRE AL 1640-1641

Que l'oligarquia de Tortosa es decantés cap al bàndol del govern de Madrid no significà que tots els pobles del voltant ho fessin en el mateix sentit, sinó tot al contrari, i els exemples més clars els tenim a Xerta i al Perelló, dins de la mateixa comarca del Baix Ebre.

En el cas de Xerta, controlada fins aquell moment per tropes de la Generalitat, fou atacada el 27 de novembre de 1640 per Fernando de Tejada i Mendoça, amb algunes companyies de valons i irlandesos, les quals dirigia sobre el terreny el xertolí Josep Sentís. Després d'un fort combat guanyaren les tropes del rei Felip IV i Xerta fou saquejada, tal com es descriu als dietaris de la Generalitat: "[...] *havem tingut avisos que los soldats que eren entrats en Xerta han fet grandissimas hostilitats, que han cremada casi tota la vila y han escopetada una imatge de santa Theresa y han fet cavallerissa de la Iglesia [...]*." S'iniciava així una etapa molt dura per a aquesta població, ja que, segons un memorial enviat el 1659 pels seus jurats, en el qual demanaven un ajornament en el pagament dels deutes pendents, Xerta fou saquejada durant la Guerra dels Segadors fins a 11 vegades, tant per les tropes de la Generalitat com per les tropes de Felip IV. En aquests primers moments de la Guerra sembla que també foren destruïdes les poblacions d'Aldover i Tivenys.

En el cas del Perelló, en trobar-se situat en el camí cap a Tarragona, proper objectiu del marquès de los Vélez, després de tenir controlada Tortosa, la majoria dels seus habitants, quan veié que s'apropava l'exèrcit del marquès, es refugià a Tivissa. Un petit grup de 13 defensors intentà plantar cara a les tropes enemigues el 7 de desembre, però foren traïts per un dels defensors que obrí una de les portes de la vila als assetjadors, que penetraren en la població on derrotaren fàcilment els defensors, que foren penjats. Després el poble fou saquejat, incendiat i arrasat.

Amb la marxa del marquès de los Vélez i el seu exèrcit cap al nord, Tortosa i Tarragona, que es rendí a les tropes castellanes de forma pactada i sense resistència a final de desembre de 1640, es convertiren en unes places fortes indispensables per al control per part del govern de Madrid del sud de Catalunya, encara que hem de tenir present que bona part del territori de la vegueria de Tortosa oscil·là entre els dos bàndols durant tota la guerra, ja que va estar la major part del temps sota control de la Generalitat i els virreis francesos.

Aquesta situació de frontera comportà lògicament situacions negatives per a diferents poblacions de les Terres de l'Ebre, sobretot a la zona de les actuals comarques de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre. Pel que fa a la primera, podem destacar els fets que s'esdevingueren a Horta i Arnes, a final de 1640, ja que foren controlades en un primer moment pel comanador santjoanista, Vicente Carroz, el qual obligà les dues viles a donar suport a la causa de Felip IV. Però la Generalitat encarregà a Joan de Copons la recuperació d'ambdues poblacions, situades en una zona molt estratègica a prop de la frontera de Catalunya amb l'Aragó. Copons complí l'encàrrec, ja que segons el testimoni d'Onofre Català, rector de Gandesa, el 10 i l'11 de desembre de 1640: "[...] *D. Joan de Copons ab 800 homes de la terra y ab 24 hores escalant entraren y los de la vila se retiraren dins lo castell [...] fonch dita vila de Orta [...] saquejada per los de la terra [...]*."

Pel que fa a la zona de la Ribera d'Ebre, coneixem la por mostrada per algunes poblacions com ara Móra o Tivissa de ser assaltades per les tropes castellanes que, des de la guarnició de Tortosa, realitzaven sovint maniobres per tal de controlar el territori al voltant de la ciutat. Així, aquestes dues poblacions s'adrecen a la Diputació del General el mes de setembre de 1641 per demanar ajut, ja que en aquell moment el cap de miquelets, Joan Guasch, estava absent i tenien por que aquesta contingència fos aprofitada pels soldats de la guarnició de Tortosa per tal d'atacar i saquejar les poblacions de Rasquera i Ginestar, que havien estat defensades fins aquell moment per Guasch.

7. EL SETGE DE TORTOSA DE 1642

La importància estratègica de Tortosa ben aviat es posarà a prova en el primer setge important de la ciutat, esdevingut a mitjan abril de 1642. Llavors, el general francès, Felip de la Mothe Hodencourt, partint de la zona muntanyosa del camp de Tarragona, posà setge a la ciutat amb 8.000 infants i 2.000 cavalls, després d'haver conquerit Ulldescona, nus vital per a les comunicacions entre Tortosa i el nord del País Valencià, a més d'obligar algunes poblacions com ara Alcanar a lliurar-los cavalcadures. El setge francocatalà de Tortosa durà fins al 3 de maig quan, en vista del fracàs del bombardeig i l'assalt del dia anterior, el general de la Mothe aixecà el setge i se'n tornà pel coll de l'Alba.

Durant aquest setge, es produïren diversos fets importants com ara l'episodi de la bretxa oberta al convent dels carmelitans, on el bisbe Veschi i un grup de defensors aconseguiren fer fracassar un intent d'assalt per aquella zona. Per aquest motiu, el bisbe (un agent molt important utilitzat per la monarquia per tal de tenir controlada la ciutat i la Diòcesi) prometé la fundació del convent de la Puríssima Concepció, en acció de gràcies, convent que fou inaugurat el 30 de maig de 1644.

8. LA LLUITA PEL CONTROL DEL TERRITORI (1642-1647)

Després del fracàs del setge francocatalà del maig de 1642, les forces realistes de Tortosa intentaren controlar el territori del voltant de la ciutat, ja que la zona de la Castellania i, sobretot, les forteses de Miravet i Flix, servien de base per als miquelets partidaris de la Generalitat que fustigaven continuament la zona rural del voltant.

Precisament la connivència entre alguns d'aquests miquelets –molts d'ells d'Amposta– i alguns habitants de Tortosa –al capdavant dels quals estava Pau Bages, d'ofici caçador–, contraris a la política portada a terme fins llavors per l'oligarquia, causarà un intent de cop de força programat per al desembre de 1642. Els implicats intentaven amb la seva acció lliurar la ciutat al govern de la Generalitat. La seva precària planificació (desacord entre els organitzadors, dubtes de darrera hora, etc.) motivà el descobriment i el fracàs abans de començar. Els membres de la conspiració que pogueren ésser presos foren durament castigats: el cap de la revolta, degollat i esquarterat; tres implicats, penjats a la forca; dos, condemnats de per vida a galeres i uns altres sis, amb confiscació de béns, i, finalment, l'ardiaca de Borriol, acusat de connivència amb els conspiradors, fou desterrat al castell de Peníscola. Aquest fet demostrà a les autoritats de Tortosa, tant a les civils com a les militars, que no s'havia d'abaixar la guàrdia i que calia impulsar el control del territori rebel. Dins d'aquest context s'expliquen millor les campanyes empreses entre l'estiu de 1642 i el 1645 per dominar la zona nord de la vegueria de Tortosa –les actuals comarques de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre:

- El primer lloc que fou assaltat fou Arnes el juliol de 1642, que fou finalment presa i saquejada. En el moment del saqueig, el rector, Pere Figuerola, i un beneficiat de la parròquia, Joan Baptista Cabès, foren empresonats i posteriorment jutjats i condemnats per la cùria eclesiàstica del Bisbat de Tortosa, pel fet d'haver-se oposat a les tropes de Felip IV mentre atacaven aquella població.
- En una data indeterminada, però també de 1642, Móra fou atacada i saquejada, ja que el testament del canonge Montagut, de la seu de Lleida, es fa ressò de la pèrdua de "[...] la major part de les scriptures tan públiques com privades de la dita vila [...]" a causa del saqueig.¹

¹ con Artur (1986) *L'església parroquial de Sant Joan Baptista. Móra d'Ebre*. Ajuntament, pàg. 66.

- El gener de 1643 es planificà un assalt a la zona de la Castellana, en què participà actiuament fins i tot el capítol de la seu el qual es va comprometre a finançar un cos de 50 homes armats. Amb aquest exèrcit s'atacà aquella zona i consta la pràctica total fugida de la població de Gandesa per escapar de les tropes castellanes que dominaren la vila durant dos mesos, en els quals atacaren i saquejaren Pinyeres, Caseres, Orta, Corbera i Batea.² Durant el setge d'aquesta darrera població tingué lloc un aferrissat combat entre les tropes assaltants i les defensores, amb un saldo final d'uns 400 morts, 200 per cada bàndol. El saqueig posterior a la presa de Batea tingué unes característiques brutals. Si fem cas del testimoni d'Onofre Cataià, rector aquells anys de Gandesa i nascut a Batea: "[...] *dóna lo dit general per la resistència contra Batea sacco general y fonch saquejada la villa sens quedar una cavaladura ni una camisa ques puguessen mudar [...]*".³ Malgrat aquestes victòries castellanes, la mateixa primavera i des de la fortalesa de Flix es recuperà per al bàndol de la Generalitat tota aquesta zona.
- El següent lloc atacat fou la fortalesa de Miravet, el mes de febrer, on a causa de l'aferrissada defensa dels soldats catalans i francesos es pogué rebutjar el setge de les tropes castellanes, que durà 18 dies. Causà a més moltes baixes als atacants, unes 500, i hi hagué un miler de presoners, 200 dels quals eren oficials. Aquests presoners de guerra foren portats a Barcelona, l'entrada dels quals a la ciutat comtal l'11 de març de 1642 consta al Dietari de l'Antic Consell de Barcelona: "[...] *entraren per lo portal de Sant Antoni mil cent y quinze esclaus castellians y de altres nacions presos en la victòria [...] en Miravet [...]*".⁴
- La fortalesa de Flix, en poder dels francesos des del principi del conflicte i base estratègica per dominar una part important del riu Ebre a la zona fronterera amb el regne d'Aragó, fou atacada l'agost de 1645 per un exèrcit format per uns 2.500 homes, 2.000 a peu i la resta a cavall. Però un contingent de soldats enviats des de Barcelona va aconseguir fer desistir els assetjadors i els obligà a fugir.
- L'any següent seria la població de Ginestar la que seria atacada per les tropes castellanes ja que, el 5 d'octubre de 1646, sabent la guarnició de Tortosa que aquella vila estava mal defensada a causa d'una epidèmia l'atacà amb l'objectiu de saquejar-la. La resposta decidida dels defensors i l'arribada de reforços provinents de les poblacions del costat, que sentiren el repic de les campanes per demanar ajut, obligaren els assaltants a fugir i després els perseguiren fins als mateixos murs de Tortosa.

9. ULLDECONA DURANT LA GUERRA DELS SEGADORS⁵

9.1. Una visió introductòria de la situació d'Ulldesona

Tal com ja s'havia esdevingut quan la conquesta cristiana del nostre territori, i posteriorment durant la guerra civil catalana de Joan II, la situació geogràficament estratègica de la nostra població, a cavall de tres dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, li donaria un protagonisme negatiu i trist, inevitable però, i que es repetiria en guerres posteriors.

Des de l'inici del conflicte el 1640, i fins a l'acabament oficial, Ulldesona i el seu terme

² MANYÀ, Joan E. (1962). *Notes d'història de Gandesa*. Tortosa: Algueró y Baiges: pàg. 141-142.

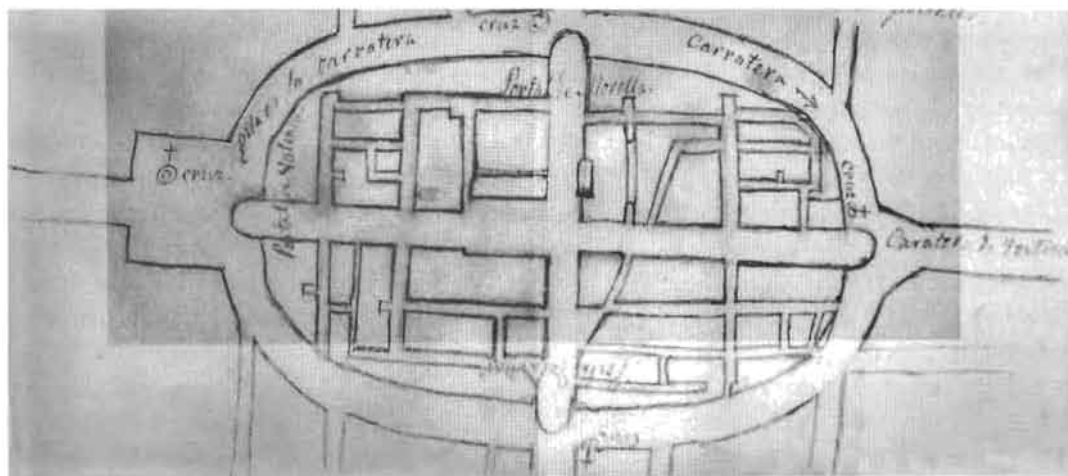
³ MANYÀ, Joan E. (1962). *Notes d'història de Gandesa*. Tortosa: Algueró y Baiges: pàg.137-138.

⁴ Tota la informació d'aquest apartat és fruit d'una profunda investigació de l'autor i dels extractes del llibre *La Guerra dels Segadors a Tortosa* de Joan Hillari i Enric Querol Coll.

municipal esdevingueren terra de ningú la major part del temps, lloc on van haver corredisses d'uns i d'altres, ocupacions temporals de la població per part de tots dos bàndols i escenari moltes vegades de les estratègies militars d'ambdós exèrcits. No és difícil d'imaginar la inseguretat permanent d'aquells anys, les incerteses de tota mena i totes les situacions que es generaven com a conseqüència d'un conflicte tan perllongat i violent, amb incendis, saquejos, fets d'armes, pesta, pèrdua demogràfica, gana, collites robades o arrasades...

A més a més, hem de tenir en compte que Ulldecona era la segona població catalana més gran del territori, després de Tortosa, i que a petita escala es reproduïa un esquema social semblant. Una oligarquia més reduïda integrada per alguns nobles i cavallers, els Constantí, els Heredia, els Ribera, els Giner i els Martorell, els Forcadell, els Pinyana, els Monrrós, etcètera; un clero relativament nombrós pel volum demogràfic; gent d'oficis diversos; uns pocs il·lustrats i una majoria social de llauradors, alguns benestants i la resta que havia d'anar a jornal amb una agricultura de subsistència.

Tenint presents les estructures polítiques, econòmiques i socials del moment, que mitjançant censos, rendes, delmes i altres pagaments, subordinaven el poble pla als representants d'aquestes estructures —oligarquia, clero, comanador, etc.—, és fàcil deduir que els interessos de les diferents classes socials no eren coincidents i que aquestes diferències en moments tan conflictius i de revolta havien de suposar topades importants. Si pensem que algunes de les famílies poderoses de totes dues poblacions estaven emparentades, tot i veient el paper fonamental fet per l'oligarquia tortosina i l'Església, podem suposar que a Ulldecona es produiria una situació similar, sense però que de moment tinguem cap constància documental d'avalots interns.

Mapa urbanistic de la vila d'Ulldecona (Ulldecona setcentista, volum II)

En l'apartat demogràfic i sense dades exactes, hem de suposar que la població rondaria el miler d'habitants, més que menys, amb una dependència total de l'agricultura i els seus conreus tradicionals —vinya, oliveres, garrofers, ametllers i productes d'horta als voltants del poble— i aquells oficis imprescindibles per al dia a dia, teixidor, sastre, corder, aladrer⁵, rajoler...

⁵ Els aladrers, que feien arades, donaven nom a l'actual carrer de Sta. Bàrbara. Del llibre *Ulldecona setcentista* de Ferran Grau i Joan Roig.

Una Ulldesona tancada dins les muralles, importants en situacions conflictives, amb alguns edificis a fora (l'Antic Hospital), també el cementeri a la zona de l'antic Cinema Savoy i segurament alguns molins d'oli.

Per tot el que hem anat veient a la documentació i bibliografia consultades, a la nostra vila, i al llarg de tota la Guerra, els partidaris de la Generalitat i els de la monarquia degueren tenir un paper ben actiu a la vista de la durada i intensitat del conflicte, amb canvis al govern municipal d'acord amb la seva marca, i amb totes les flutes que aquestes situacions originaven. A manca de documentació que ens porti d'una manera més detallada aquesta situació interna, i que pot ser objecte d'un futur treball, a les pàgines següents s'expliquen alguns dels fets més importants vistos des dels dos bàndols.

9.2. Cronologia d'alguns dels fets més destacats

9.2.1. 1640-1642

Després de la revolta pagesa a Barcelona, aquesta quedà dominada pels amotinats. Així de retruc, el port de Tortosa va convertir-se en un gran magatzem al servei dels interessos del govern de Felip IV i ben aviat a la ciutat començaren a arribar diners, subministrament i tropes, destinats a ésser embarcats cap a Itàlia des del port dels Alfacs, que substituïa el paper mantingut fins llavors pel port de Barcelona.

Així el 25 de juny de 1640, Andreu Pinyana, sotsveguer de Tortosa, seguint ordres del governador militar de la ciutat, Lluís de Montsuar, anà a Ulldesona *"per rebre vint y sinch càrregues de moneda y portar-la ab tota seguretat"*.⁶

També tenim constància que a principi de juliol d'aquell any hi hagué dos embarcaments de soldats, un d'ells amb un miler d'efectius, fet que va portar el sotsveguer anteriorment esmentat a diferents poblacions de l'actual comarca del Montsià –la Galera, Godall, Alcanar, Mas de Barberans, la Sénia i Ulldesona– per tal de demanar reforços de gent que, a toc de sometent, s'havien de dirigir a Amposta per custodiar les tropes esmentades.⁷

Després de la resposta castellana i la desfeta de l'exèrcit el 1641, que havia intentat dominar Catalunya i Barcelona –que com ja s'ha esmentat restava resguardada pels segadors–, les constants anades i vingudes per la Castellania de colles de miquelets comandades per Josep Gas van convertir el territori en paraules del bisbe Veschi en un *"nido de ladrones"*. Després de la crema i el saqueig d'Aldover, Xerta i Tivenys, la zona entre Tortosa i l'assut havia esdevingut terra de ningú i frontera entre uns i altres. Això s'explica amb l'ofensiva sobre Tarragona, engegada a final d'abril, que va dur les tropes francocatalanes a ocupar el coll de Bataguer a fi de tallar la comunicació amb Tortosa, mentre que a final de maig l'esquadra francesa prenia les torres dels Alfacs i de Salou, punts claus per bloquejar Tarragona i atacar-la per mar. El resultat d'aquesta ofensiva fou que l'única sortida possible era cap al regne de València per la foia d'Ulldesona. Aquest passadís era també assetjat pels miquelets.

Tortosa es trobava pràcticament bloquejada i, a banda de la sortida per Ulldesona, hi havia la franja marítima per la Ràpita i Alcanar, però aquests camins, com hem dit, eren atacats sistemàticament per colles de miquelets que es dedicaven a rapinyar les provisions i les mercaderies que hi arribaven, a més de segrestar els viants per cobrar-ne el rescat i robar els ramats. El problema era que per aconseguir el control d'aquest corredor, relativament allunyat de la ciutat –la Galera dista uns 15 km i Ulldesona uns 30 km– feia falta una quantitat significativa de cavalleria, recurs escàs i molt preuat durant la Guerra.

⁶ AHCTE. Fons Manuel Blegues. Llibre del veguer, f. 3

⁷ AHCTE. Llibre del veguer, f. 3v.

El Llibre del veguer dona fe de les múltiples sortides d'Andreu Pinyana (1640-1643), de Francesc Martí i del sotsveguer Jaume Calbet (1643-1646) amb els seus fadrins en persecució dels escamots dels miquelets de punta a punta del territori. Una mostra:

(Desembre de 1641): *Primo, a 9 robaren al povet de Chafacols (terme de Ulldedecona) moltes cavalcadures de vivanders que portaven provisions; vingué nova de ella en Tortosa, ixquí ab gent, posant-me'n en puestos a la Torta de Lloret, al barranch de la Galera, esperant si dits lladres pujarien per allí, la qual no pujaren, sino que escaparen per lo riu de la Sénia, Estigui tres dies en puestos perquè si acàs se havien retirat en Munsia [...].*

Item, a 20 de dit aisi someten general avisant a les viles per a que acudissen a dita creu de Chafacols perquè allí los donaria lo orde que s'havia de fer y per a combojar y guardar tots aquells passos per espai de sis dies que havien de passar moltes provisions per entrar a Tortosa, perquè los micalets no impedissen lo pas a dites provisions [...].⁸

Seguint l'ordre cronològic que ens hem marcat, podem esbrinar bona part de l'esforç castellà per mantenir Tortosa i dominar tot el nostre territori. Aquest fet es fa evident en la "verdadera relación de la defensa y sitio de la ciudad de Tortosa, rota de las armas francesas, y restauración de la villa de Ulldedecona, por Excelentissimo Señor Conde de Aguilar, Marqués de la Hinojosa, general de las católicas armas".⁹

A Tortosa, després de "haverse levantado el sitio al enemigo" –explica el marquès de Leganés–, el dilluns 5 de maig de 1642, els francesos es van retirar uns cap al coll de Balaguer i els del marge dret del riu cap a la Castellania. Per part dels defensors, hi va haver 31 morts –22 soldats i 9 naturals. Les baixes franceses van ser molt nombroses, sense poder-les però, quantificar; Leganés, informat per Saavedra, expressa que soldats "que estaban en el campo del enemigo prisioneros" s'havien escapat i arribats a Tortosa van esmentar als castellans que de la Mothe havia retirat l'artilleria perquè aquesta "patia notable hambre" i en els assalts de la vila "havia perdido mas de tres mil hombres asta agora".

Tot i això, una carta interceptada a un oficial francès parla de poques baixes, tot i que algunes foren d'oficials.¹⁰

El 7, Antonio de Saavedra escrivia a Leganés per avisar-lo que "Tortosa esta bien controlada pero se necesitaran pronto todo lo necesario para el socorro" i dient-li que segons "voces exteriores" l'exèrcit francès havia posat guarnició a Ulldedecona, la Sénia i Alcanar: "El enemigo havia puesto guarnición en Ulldedecona, A Canal [sic] y la Cenja que son los primeros lugares de Cataluña de la parte de la frontera." Dos dies després d'això "los de Ulldedecona" van escriure una carta a "Don Jaime de Pertusa cavallero del orden de Santiago que es comendador de aquella villa" que s'havia retirat a Vinaròs "a rais del suceso de los franceses", tot explicant-li "como deseamos tener allí guarnición de las armadas de V. M." i excusant-se de "no haver podido hallar resistencia al enemigo", cosa que eis havia fet "admitir a los franceses i miqueletes".

La carta –que tot seguit reproduïrem– acaba amb la felicitació al marquès de Leganés pel control de Tortosa i la gràcia de Déu pel succés d'Ulldedecona.

⁸ AHCTE, Fons Beguer, Llibre del veguer, f. 15.

⁹ Arxiu Enrique Bayerri, Llig. 121.

¹⁰ AGS, GyM, Llig. 1425.

Guerra

Ullduona

Los Señores del Sitio de Ullduona por han venido con
 el cuidado q' pedia su importancia de la custodia de aquella
 Plaza y aunque se ha de defender todo lo nuevo q' sea y de
 lo que antes no se tenia de dar con esta laboriosa
 a las banderas del Rey y aunque hasta ahora no han llegado
 las ayudas de dentro los que ay de fuera por el Rey bastan
 de y para su custodia muy seguras de lo que se ha de
 hacer y para que se pueda con Ullduona el Canal y la Cerca q'
 en los primeros siglos de Cavalleria de la guerra de la Corona
 de este Rey y a los dos dias que la retiro y fue el de Ullduona
 una escaramusa con la casa de don Juan de Sotomayor (Cual del
 don de Sotomayor que se comendaba de aquella Plaza que se
 havia retirado a Miraz y dandole el Reino de Sotomayor
 y defendiendole como devian tener alli q' sea de las armadas
 de Ullduona y que se ha de dar hasta se ha de dar al
 enemigo se ha de dar con el y se ha de dar a los graneros
 y muellos y a quel muello de la Plaza quatro o cinco
 mios q' estan en el campo del enemigo y se ha de dar
 y se ha de dar y se ha de dar que mas de la Plaza sea retirado
 la bandera de Ullduona y que se ha de dar la plaza retirada
 a los de dentro para se pueda por se ha de dar a Ullduona
 y de la Cerca y de los graneros q' se ha de dar a Ullduona
 con su armada la primera muela q' se ha de dar a Ullduona
 de la Plaza y se ha de dar a los de dentro de la Plaza para se ha de dar
 mas de tres mil hombres hasta aora no ha llegado nunca
 a los de dentro para se pueda por se ha de dar a Ullduona
 el mundo de la guerra que se ha de dar y se ha de dar
 de se ha de dar de se ha de dar y se ha de dar

Carta del 7 de maig de 1642 (Arxiu Nacional de Simancas. GyM. Lig.1450)

Doy respuesta a los señores de la Real Audiencia de Santiago
 y a la Real Cédula en de dentro no a hora que de hauser el
 Marques de Leganes para que se le diga a V. Mag. que el punto de
 menudo de todo y yo solo digo a V. Mag. que el punto de
 de solamente de uno de sus armas es el Rey y de la otra
 que son de esta Real Audiencia es el mayra que goza
 de V. Mag. ademas y se ha conocido de la gozencia menuda de
 V. Mag. que muestra con esto fuese la publicacion de la
 causa de V. Mag. y de su gozencia solo yo he estado a
 porfado y de viniendome para saber en hauser hecho
 fames legas en mis pora condecorades por que onoracion
 fard de gozencia meluda por costar las hauciones del
 de no de cumplir con la obediencia de darle el tema sustancia
 de mi casa y habida a la causa de V. Mag. cuya Real Audiencia
 de V. Mag. de Dios para la chusca de ha menuda en el
 de V. Mag. a 7 de Mayo de 1692

Continuació de la carta (Arxiu Nacional de Simancas. GyM. Lig. 1450)

9.2.2. 1642-1648

A manca d'informació més concreta d'aquests anys que pugui aparèixer més endavant fem constar tota una sèrie de dades i curiositats, extretes del Llibre d'òbits de la parròquia.

Hem pogut constatar la falta dels llibres de rectoria de l'Ajuntament d'aquesta època, així com dels protocols notariales de la vila, conservats a Tarragona, per la qual cosa caldria pensar que o bé foren objecte d'espoli i són en algun lloc desconegut o que simplement foren destruïts en algun saqueig. Dit això, tenim el camí obert per intentar saber si aquesta documentació és en algun lloc...

Primer de tot, cal dir que al Llibre d'òbits no figura la causa de la defunció, per la qual cosa no podem establir o aventurar cap hipòtesi i ens hem de limitar a donar aquelles dades que ens han semblat curioses o complementàries:

Moren:

1644

- 06.01 Cathalina Albiol, muller de Manuel Uguet
- 17.01 Manuel Uguet, pagès d'Ulldescona i marit de l'anterior
- 21.04 Nicolau Querol, batlle
- 06.06 Marcela Heredia Vergès, dels Heredia d'Ulldescona

1645

- 04.01 Un pobre de l'Hospital
- 07.01 Paula Heredia, també de la família noble Heredia
- 08.03 Un capità del Tercio del Duque de Lorenzana
- 14.06 Ramon lo Rajoler (no cal dir quina feina tenia)
- 04.07 La muller (de cognom Gilabert) del cavaller Francesc Giner i Martorell.
- 06.07 Violant Manyà, vda. de Francesc Moliner, nom i cognom d'aquella època, no existents avui dia.
- 04.08 Jaume Roig, soldat d'Ulldescona (l'únic soldat d'Ulldescona que surt al llibre)

1646

Aquest any degué ser especialment dur, ja que moriren en total ni més ni menys que 50 albat (xiquets menuts), xifra molt elevada comparada amb d'altres anys del període estudiat.

- 16.04 Joan de Aniol (sembla dir), soldat de cavall
- 19.04 Magdalena, muller de Domingo Oriach, nunci d'Ulldescona
- 06.08 Gabriel de la Cuesta, soldat de a cavall de la Cia. de D. Vicente Salvador de Tortosa

1647

- 20.03 Juan Pérez, soldat de a cavall, de nació gallega
- 18.04 Pere Boria, major
- 04.06 Juan del Castillo, soldat de a cavall, de nació castellana
- 28.07 Pere Constantí, de la família noble Constantí i notari
- 15.09 Batiste Marqués, família molt estesa llavors a Ulldescona i per referències felipista¹¹

¹¹ Podem afirmar que el 1635 la família Marqués ja posseïa càrrecs oligàrquics. I el 1655 un familiar de Batiste Marqués, Francesc Marqués, va exercir d'abat a l'església de Benifassà, el qual va donar a conèixer l'actitud borbònica anterior i posterior al conflicte. (AHT Llig. 2024 f. 19v.)

- 24.09 Joan Sorolla
 10.11 Esperança Doménech, la muller de Joan Sorolla
 18.11 Un soldat valencià¹²
 14.12 Cosme Macip, ermità de la Pietat

1648

Es fàcil comprovar l'increment de l'activitat militar durant aquest any, per les nombroses defuncions de soldats reflectides, totes elles, gairebé de soldats borgonyons del bàndol felipista.

- 04.01 Soldat de a cavall, borgonyó de la companyia del capità (no se'n llegetx el nom)
 06.01 Jaume Marqués
 06.02 Miquel Beneyto, aldrer
 11.02 Gujarro, borgonyó, soldat
 26.02 Nicolau Borniquer, soldat borgonyó
 03.03 Francisco Rohellet, soldat de a cavall, borgonyó
 11.03 Francisca Gon, muller d'Estefano Longo, soldat de a cavall, borgonyó
 17.03 Don Clodio Francisco de Laborè, capità de cavalls
 26.03 Francisco Bonnoto, soldat de a cavall, borgonyó
 30.03 Joan Vover, soldat de a cavall, borgonyó
 30.03 Esperança, soldat de a cavall, borgonyó
 19.04 Antoni, francès *lo qual morí de mort violenta* (frase que en el llibre figura ratllada).

9.3. Correspondència de la *Junta de Guerra de España* i dels caps militars sobre el nostre territori.¹³

Tortosa ciutat, principalment, i tot el seu territori, tal com hem pogut anar veient, tenien per moltes raons una importància fonamental per a tots dos bàndols.

En aquest capítol podrem veure moltes de les ordres i disposicions de la *Junta de Guerra de España* a través d'algunes de les actes i de la correspondència que mantenia amb el rei, i amb els caps que dirigien les operacions sobre el terreny. Hem extret, dels documents que ens han semblat més rellevants, aquelles informacions o detalls que podien resultar més interessants.

- Cronològicament:

Primer de juny

Preparatius per auxiliar Tortosa. A banda de queviures, pólvora, bales, etc., és curiós el fet de voler portar barques de Vinaròs, Peníscola i Benicarló en carros fins a l'Ebre per atacar l'enemic baixant pel riu.

2.6.1648

El mestre de camp, Don Gerónimo de Espinosa, fa 11 propostes al comte d'Orpesa el 30 de maig. Aquest li exposa punt per punt els pros i els contres de cada proposta. Al primer punt, diu que l'enemic està agrupant forces, fins i tot n'espera de Nàpols per ocupar Vinaròs, Amposta i Uldecona, on es volen fortificar per poder atacar Tortosa i continuar amb la invasió del regne de València, assegurant-se el pas fins i tot per mar.

¹² La mort d'un soldat valencià és estranya, ja que el regne de València, igual com el Principat i d'acord amb els seus furts i constitucions, no estava obligat a participar en una guerra que no fos defensiva i, per tant, no sortia de les seves fronteres. Participació que el rei aconseguí finalment per recuperar el nostre territori a partir de 1650 i en resposta també als saquejos francesos al Maestrat.

¹³ Vegeu AGS. GyM. Llig. 1680

9.6.1648

Francisco de Melo escriu al rei per queixar-se de la poca col·laboració dels valencians que, damunt que no posen diners, s'atreveixen a demanar-ne per a la poca gent de què disposen, d'acord amb les respostes del comte d'Orpesa.

També li comenta al rei que en aquesta data es deuen dues mesades als soldats, que en total en devien ser més, ja que febrer, març, abril i maig a raó de 120.000 escuts al mes són 480.000 i en canvi només n'han rebut 180.000. L'escrit reflecteix la desmoralització per la falta de suport del regne de València i l'habitual manca de diners.

15.6.1648

Plantejaments a la desesperada de la *Junta* per arreplegar gent de tots els territoris i poder ajudar Tortosa.

La pèrdua de Tortosa significaria un gran perill per a València. Disposen que estigui preparada l'Armada, que les galeres que són al port de Santa Maria vagin a Cadis i carreguin gent per anar a València. També que s'enviïn soldats que són a Nàpols, lleves de Navarra i Andalusia, les lleves que anaven a Flandes i que s'intenti convèncer els valencians per aportar gent dels llocs on no hi ha pesta i també diners, i que al Maestrat i Castelló facin les lleves que puguin.

Preparen el control de la costa de Vinaròs, dels Alfacs, per si de cas els contraris també ataquen per mar.

23.6.1648

El marquès de Tenorio escriu al marquès de Villesca per explicar-li que és impossible ajudar Tortosa sense perdre tropes i més havent tingut notícies que l'enemic ha entrat 800 cavalls i homes de a peu escollits a Ulldecona, "*quartel que siempre me ha de quedar a las espaldas y he de ser sentido del marchando de qualquier modo.*"

Els caps pensen llavors que la marxa de Traiguera a Tortosa és de cinc llegües i almenys 10 hores per arribar-hi, però a la Galera, que la podien ocupar, l'enemic té 60 soldats a la torre i cada nit hi entren de guàrdia un regiment de cavalleria i un d'infanteria. Per l'horta tampoc poden arribar-hi per les moltes sèquies que hi ha i altres alternatives també les descarten. No obstant això, li comenta que ho intentaran com sigui, amb les pèrdues que calgui "*porque lo imposibilita totalmente la gente que esta en Ulldecona, confirmando el numero de ella un paisano natural desta Villa que tenian preso alli y que aora acava de llegar [...]*".

24.6.1648

Del comte d'Orpesa al marquès de Villesca

Per socórrer, Tortosa té com a molt 2.000 homes, desarmats i sense experiència, i no pot confiar en la cavalleria perquè són cavalls de camp "*echos a la garrofa y la alfalfa*" i no serveixen. A més a més segons diu "*haviendo como ay quatro leguas despobladas de tierra llana de Ulldecona a Tortosa ya seve si con tan larga retirada y teniendo segun dicen el enemigo dos mil cavallos desta parte se podra abenturar faccion alguna sin exponernos a presentarles el poco caudal conquenos hallamos*". També fa referència que l'enemic tenia tots els passos controlats i no es podien comunicar amb Don Diego de Brizuela, governador de Tortosa des del principi del setge.

Acaba demanant diners, pa, armes i municions.

28.6.1648

Carta del comte d'Orpesa a Don Fco. De Melo, en què es parla de l'armament que tenen a Vinaròs, de la manca de collita de civada, dificultats de proveïment, de

tota mena, per la pesta a València, les males collites, etc. Explica també que *"el enemigo abuelto hazer ruido en esta frontera [...] y nos avisan que a introducido en Uldecona 1.000 infantes y 600 cavallos y que trahia artilleria cuya novedad ha puesto en zelos a Vinaroz [...]"*.

29.6.1648

Del comte d'Orpesa al rei en què refereix la situació i la carta anterior a Melo. Demana diners, menjar, armament... En definitiva, exposa la mala situació que hi ha al regne.

30.6.1648

Del marquès de Villesca al rei.

Com es pot llegir, troben poc fideis i disposats a la lluita als valencians: *"Pero los vasallos destes Reynos como V.M ha experimentado, teniendo tanto celo fidelidad y amor nobienen facilmente en desaccomodarse mucho [...]"*.

Primo de juliol de 1648

D. Rodrigo de Borja Llançol, governador de Vinaròs, a D. Fco. De Melo

S'han gastat els 10.000 escuts que tenien per a provisions, en pagar els oficials i altra gent. Ara, no tenen diners per fer les 200.000 racions de pa que havien previst per al 10 de juliol, atès que el poc blat que hi havia el tenia embargat el comte d'Orpesa per proveir de menjar la gent "deste Reyno".

Segons diuen els *"rendidos que viene del exercito enemigo"* no els ha arribat artilleria i tampoc hi ha queviures perquè els han tallat l'enviament de provisions.

"Toda la campaña de Tortosa y Rivera y el termino de Uldecona esta todo talado yaora recogen los trigos de Al Canal [sic] questa una llegua de Vinaroz [...]".

5.7.1648

La *Junta de Guerra de España* fa saber al rei el que preparen per socórrer Tortosa segons les cartes de Melo i el comte d'Orpesa. Com que hi ha poc blat a València volen portar-ne d'altres llocs de la península fent servir, si es dona el cas, l'Armada.

Donen ordres de dur blat d'Andalusia, de la Rioja i de Navarra (on el preu és barat) i si el portessin a Tudela el baixarien per l'Ebre a Mequinença. També diuen que podrien enviar 200 carros carregats des de La Manxa; de l'illa de Sardenya i de Maó pretenen que l'Armada dugui totes les provisions que pugui.

13.7.1648

Des de Sant Mateu, el comte d'Orpesa explica al rei la situació de la compra i la preparació de menjar, moviments de tropes (arribada de l'exèrcit a la Jana), la no-arribada de diners que esperaven...

També des de Sant Mateu i amb la mateixa data, li envia una altra carta en què parla de la importància de defensar Peníscola.

tota mena, per la pesta a València, les males collites, etc. Explica també que *"el enemigo abuelto hazer ruido en esta frontera [...] y nos avisan que a introducido en Uldecona 1.000 infantes y 600 cavallos y que trahia artilleria cuya novedad ha puesto en zelos a Vinaroz [...]"*.

29.6.1648

Del comte d'Orpesa al rei en què refereix la situació i la carta anterior a Melo. Demana diners, menjar, armament... En definitiva, exposa la mala situació que hi ha al regne.

30.6.1648

Del marquès de Villesca al rei.

Com es pot llegir, troben poc fideis i disposats a la lluita als valencians: *"Pero los vasallos destes Reynos como V.M ha experimentado, teniendo tanto celo fidelidad y amor nobienen facilmente en desaccomodarse mucho [...]"*.

Primo de juliol de 1648

D. Rodrigo de Borja Llançol, governador de Vinaròs, a D. Fco. De Melo

S'han gastat els 10.000 escuts que tenien per a provisions, en pagar els oficials i altra gent. Ara, no tenen diners per fer les 200.000 racions de pa que havien previst per al 10 de juliol, atès que el poc blat que hi havia el tenia embargat el comte d'Orpesa per proveir de menjar la gent "deste Reyno".

Segons diuen els *"rendidos que viene del exercito enemigo"* no els ha arribat artilleria i tampoc hi ha queviures perquè els han tallat l'enviament de provisions.

"Toda la campaña de Tortosa y Rivera y el termino de Uldecona esta todo talado yaora recogen los trigos de Al Canal [sic] questa una llegua de Vinaroz [...]".

5.7.1648

La *Junta de Guerra de España* fa saber al rei el que preparen per socórrer Tortosa segons les cartes de Melo i el comte d'Orpesa. Com que hi ha poc blat a València volen portar-ne d'altres llocs de la península fent servir, si es dona el cas, l'Armada.

Donen ordres de dur blat d'Andalusia, de la Rioja i de Navarra (on el preu és barat) i si el portessin a Tudela el baixarien per l'Ebre a Mequinença. També diuen que podrien enviar 200 carros carregats des de La Manxa; de l'illa de Sardenya i de Maó pretenen que l'Armada dugui totes les provisions que pugui.

13.7.1648

Des de Sant Mateu, el comte d'Orpesa explica al rei la situació de la compra i la preparació de menjar, moviments de tropes (arribada de l'exèrcit a la Jana), la no-arribada de diners que esperaven...

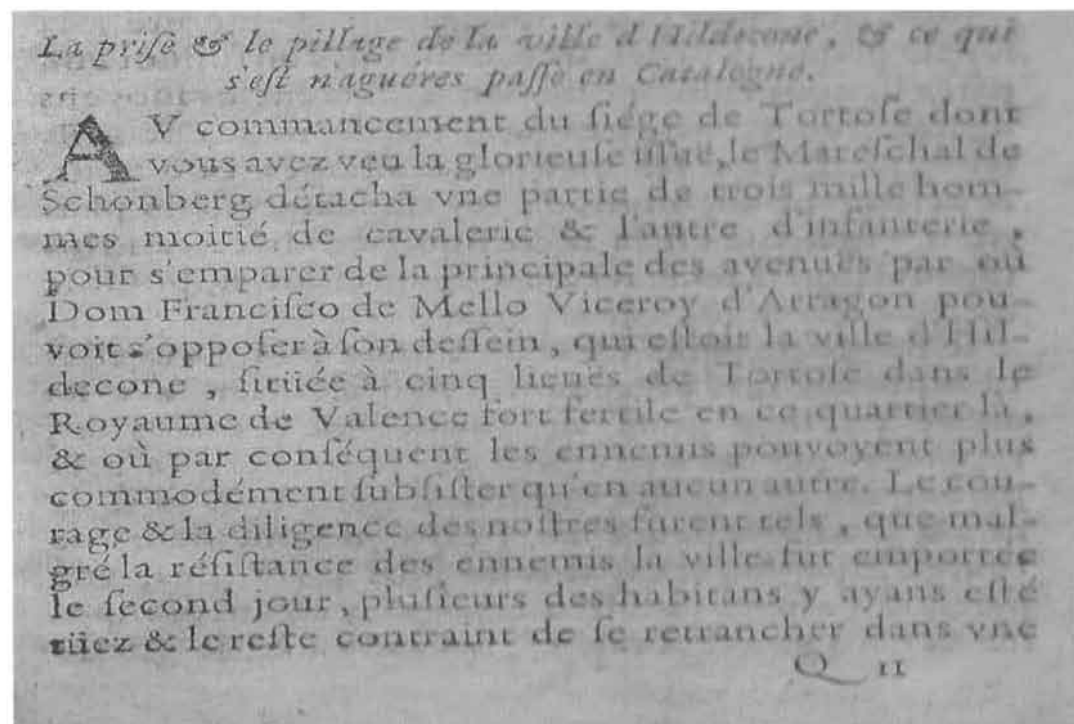
També des de Sant Mateu i amb la mateixa data, li envia una altra carta en què parla de la importància de defensar Peníscola.

9.4. Setge i ocupació d'Ulldecona al 1648

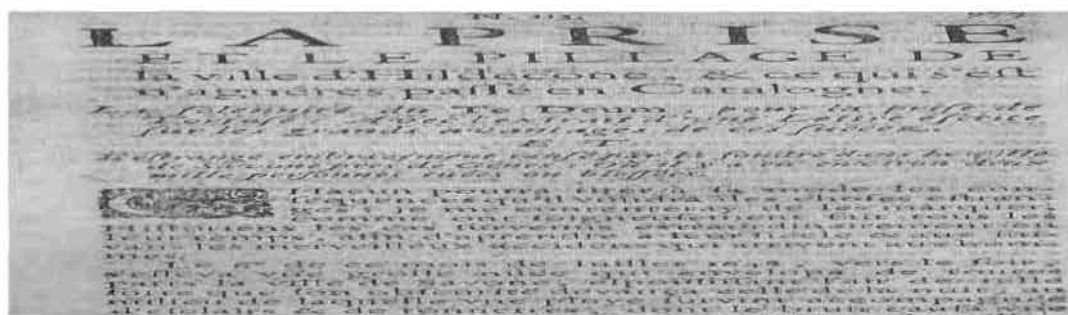
Després de descriure cronològicament algunes cartes del bàndol felipista, arriben dos fets destacats per a les nostres terres en el decurs de la Guerra: els setges i el saqueig d'Ulldecona i Tortosa.

Les tropes francocatalanes, sota el comandament del mariscal Schömberg, duc d'Halluin, s'atansaren a Tortosa sis anys després d'un intent fracassat d'assalt a la ciutat. El primer avis de la presència de les tropes es rebé a la ciutat el 10 de juny de 1648, quan un grup de 1.000 soldats a cavall francesos ocuparen el convent de Jesús i empresonaren per sorpresa alguns pagesos. Tot seguit es dirigiren al pont de l'Alcànter. D'aquesta manera, els francesos controlaven els dos nusos de comunicació de Tortosa amb l'Aragó i el regne de València. Una vegada controlats aquests punts, Schömberg es dirigí a Ulldecona amb una partida formada per uns 3.000 homes, la meitat d'infanteria i l'altra de cavalleria. El neguit per tenir aquella població controlada s'explica perquè fins llavors havia servit de nus vital de comunicació entre Tortosa i el regne de València, base d'aprovisionament de les tropes castellanes de la guarnició de Tortosa. El fet bèl·lic de la conquesta francesa d'Ulldecona fou publicat el 31 de juliol d'aquell mateix any en un butlletí de notícies de París.

Pel seu interès per a la nostra població, hem reproduït l'original i, així mateix, n'hem fet la traducció. Cal dir que, tot i la informació mortuòria entre els habitants d'Ulldecona, al Llibre d'òbits no n'hi ha cap referència.

Imatge de la Gasetta parisenca que fa referència a la presa francesa d'Ulldecona (AHCB)

Article de dintre del butlletí que fa referència a l'assalt d'Ulldecona.¹³ (AHB)

Per facilitar la comprensió del text, hem volgut fer-ne una traducció aproximada del que va succeir en el setge de la nostra vila:¹⁴

La presa i el pillatge de la vila d'Ulldecona i dels fets que passaren a Catalunya. Al començament del setge de Tortosa, on heu pogut veure la gloriosa gesta, el mariscal de Schömberg va destacar una partida de 3.000 homes, la meitat de cavalleria i l'altra d'infanteria, per apoderar-se de la ruta principal per on Don Fco. de Melo, virrei d'Aragó podia oposar-se al seu pla, que era la vila d'Ulldecona, situada a cinc llegües de Tortosa al regne de València, molt fèrtil en aquesta zona, i on consegüentment els enemics podien subsistir més còmodament que en d'altres llocs.

El coratge i la vivacitat dels nostres van ser tan grans que malgrat la resistència enemiga la vila fou ocupada al segon dia, alguns dels seus habitants van ser morts i la resta es va refugiar en una església.

Llavors, la notícia rebuda pel mariscal de Schömberg del setge establert sobre Flix pel virrei d'Aragó el va obligar a retirar, tal com féu, les tropes d'Ulldecona, després que els nostres soldats l'hagueren saquejat i emportat un botí considerable.

Així, és fàcil d'esbrinar que poc tenia a veure qui controlava en cada moment del conflicte la vila, perquè tots dos exèrcits tractaven amb igual virulència els ciutadans del poble. Les dures negociacions que es van dur a terme per firmar un pacte de protecció francesa sobre els catalans es veien, a la realitat, truncades pels saquejos, els assassinats a camperols, cremes d'esglésies...

Amb igual facilitat es fa evident el comportament acarnissat de l'exèrcit castellà a Catalunya, amb mercenaris de mitja Europa.

9.5. La pesta a Ulldecona

L'estiu de 1647 esclatà una epidèmia de pesta que afectà en primer lloc les zones del centre i del sud del regne de València; així, a la capital valenciana, entre el juliol de 1647 i el març de 1648 moriren al voltant de 16.000 persones. Poc després l'epidèmia s'escampà en direcció al nord i afectà Ulldecona.

¹³ Ambdues parts són intrínseques i contínues dins l'article. Tot i això, es fa evident un deteriorament d'alguna de les parts.

¹⁴ Traducció de l'article mostrat amb anterioritat (AHB)

La relativa proximitat geogràfica entre Ulldesona i Tortosa –a una trentena de quilòmetres de distància– ens faria suposar que l'inici d'una epidèmia de pesta a Ulldesona repercutiria molt negativament a Tortosa, ja que afectava un punt essencial en les comunicacions entre aquesta ciutat i el regne de València.

Però la situació militar d'ambdues poblacions després del juliol de 1648 havia canviat radicalment, a causa que ambdues havien estat preses per les tropes francocatalanes, Tortosa el 12 de juliol i Ulldesona en una data indeterminada del mes de juny, a l'inici del setge de Tortosa. Aquest fet militar va motivar que Ulldesona es convertís en zona fronterera, concretament l'extrem sud de la zona controlada per l'exèrcit francocatalà, i que canviés de cop el paper que fins llavors havia tingut, perquè ja no era un punt de comunicació de Tortosa amb el regne de València, sinó un lloc fronterer amb l'enemic. Aquesta situació fronterera no va tardar a ocasionar seriosos problemes a la població, ja que els soldats francesos sotmetien a moltes exaccions als habitants d'Ulldesona –generalment blat i cavalcadures– per donar suport a les seves accions de saqueig a la zona del Maestrat de Montosa, tal com assenyala una carta tramesa pels jurats d'Ulldesona als procuradors de Tortosa amb data 7 de novembre de 1648.¹⁵

Segons el Llibre d'òbits de la parròquia d'Ulldesona entre el novembre de 1648 i el de febrer de 1649 va haver-hi un total de 112 defuncions, encara que en cap moment s'esmenta que la causa d'aquest augment de mortalitat fos causat per la pesta.

Gràfics de mortalitat a Ulldesona durant el 1648 i el 1649¹⁶

	Total	Homes	Dones	Albats
Gener	7	5	1	1
Febrer	10	7	2	1
Març	8	4	4	-
Abril	7	4	3	-
Maig	8	4	1	3
Juny	3	1	1	1
Juliol	7	2	4	1
Agost	19	6	9	4
Setembre	5	-	5	-
Octubre	8	1	2	5
Novembre	23	12	6	3
Desembre	53	23	18	11
	158	69	59	30

	Total	Homes	Dones	Albats
Gener	27	10	10	2
Febrer	9	6	3	-
Març	4	1	2	1
Abril	3	2	-	1
Maig	2	-	1	1
Juny	3	-	1	2
Juliol	4	-	1	3
Agost	1	1	-	-
Setembre	4	1	2	1
Octubre	2	2	-	-
Novembre	1	1	-	-
Desembre	2	2	-	-
	62	26	26	11

¹⁵ AHCTE. FMT. Correspondència 26, s/f.

¹⁶ Elaboració pròpia.

Així, si extraiem conclusions dels gràfics, observem com el total de morts (homes, dones i xiquets) de 1648 (158) és molt superior al de l'any següent (62). Tanmateix el nombre de morts durant els mesos de pesta: novembre, desembre i gener són de 45 homes, 42 dones i 16 xiquets= 103. Aquesta xifra està a tocar del nombre de morts de la resta dels mesos (entre els dos anys), en què la pesta o bé no havia arribat o ja havia estat superada (50 homes, 42 dones i 25 xiquets= 117).

La importància de l'epidèmia i el risc de propagació era tanta que la relació epistolar i l'enviament de metges d'unes ciutats a unes altres era contínua, així com l'intent frustrat de parar-la.

D'aquesta manera, Ramon O'Callaghan en els seus anals va publicar unes còpies de les cartes que va dirigir el municipi d'Ulldesona al de Tortosa i els d'aquesta ciutat als consellers de Barcelona. Aquestes cartes serviran per plasmar la preocupació per la pesta i donar la visió catastròfica que Ulldesona i més tard part del Principat van patir.¹⁷

Molt Illrs. Srs.

La carta de V. S. havem rebut y folgat molt ab ella de tenir ocasió en que pugam emplearnos en servey de V. S. Y si be ja tenim gran cuydado en guardamos de les viles de Paniscola, Vinaros y Benicarló. Y també de les de Trayguera y Castelló de la Plana, per les noves que tenim de que en totes hi ha peste": "y tenim molt encarregat a les viles d'Ulldesona, Alcanar y la Senia, que son les fronterines, de ques guarden, y si se innova alguna cosa, ne donarem avis a V. S. esperant lo mateix d'aqueix Ciutat, en cas llingués alguna noticia de les malalties que en dites ó altres viles del Reyno de Valencia corren; offerintnos en quant sia del servey de v. S. mostramos grats per lo molt que aquesta Ciutat deu servir. Gde. Ntre. Sr. Y en gra. Augmente. Tortosa y Novembre 9 de 1648.

Molt Illtres. Srs.

B. A. V. S. L. M. Sos affectats sevidors.

Los Procuradors de la Ciutat de Tortosa". SS. Concellers de Barcelona

Segons aquesta carta, la pesta s'havia expandit de forma molt àmplia per tota la zona nord del regne de València perquè, segons informen els procuradors de la ciutat, es tenien notícies de pesta a les poblacions de Peniscola, Vinaròs, Benicarló, Traiguera i Castelló de la Plana. En el transcurs de cloenda de la carta, els procuradors demanen ajuda a Barcelona per obligar que s'extremessin les mesures de vigilància a d'Alcanar, Ulldesona i la Sénia, totes elles en territori català, però frontereres amb València.

La següent carta la va dirigir el municipi d'Ulldesona al de Tortosa:

Illtres. Srs.

Per la V. S. de 6 del corren havem vist la finesa y amor que V. S. tenen a esta vila y a tots sons naturals, haventnos enviat per averiguar les enfermetats que patim a MN. Vicent Martinez, Cirugiá que nos ha desengañat conforme Sa Mercet informará a V. S. a la illarga, y aixi no podrem deixar de cansarlos a V. S. em lo que sens offerirá. "Lo que quels supplicam nos manen acomanar a Deu Nstre. Sr.

17. Totes les cartes estan elaborades a partir dels Anals de Ramon O'Callaghan.

*Y á sa Mare Santissima pera quens vullen mirar ab ulls de pietat y misericordia.
Ntre. Sr. Á V. s. gde. Molts anys yls presrve y gde. De semblants desdiches.
Uldecona y decembre 8 de 1648.*

Illtres. Señors.

Besan á V. S. les mans

Los Jurats de la Vila de Uldecona.

D'aquesta manera, el municipi d'Uldecona dóna les gràcies per l'ajuda i l'estima dels de Tortosa que han enviat un cirurgià per avaluar i posar remei a la pesta.

Així mateix, demanen una missa a la ciutat de Tortosa per veure si amb aquest acte els seus mals s'espanten. La missa és del 10 de desembre de 1648 i es van cantar "Salve Maria santissima Mare de Déu y Senyora Nostra", i també una "anthiphona que als se acostumava a cantar per semblant necessitat".

La pròxima carta que apareix correspon a la dirigida al municipi de Tortosa pel cirurgià d'Alcanar que va ser enviat a Uldecona per estudiar l'epidèmia:

Señors Procuradors de la Ciutat de Tortosa.

Al punt que estava per pujar á cavall y tomarsen á eixa Ciutat lo Señor Vicent Martinez, Cirurgià, embiat per Ses Magnificencias á la vila de Uldecona á fi y effecte de enterarse del mal que dita vila pateix, he aplegat yo per lo mateix cas emesat per los Jurats y Consell de Morbo de la vila d'Alcanar, així fonch forsós se detingués dit Señor Vicent un dia mes en Uldecona pera poder consultar y veure dites malalties; així los dits juntament ab lo Dr. Jaume Pujalt, avem anat de casa en casa regoneixent y curant tots los malalts que hi ha en dita vila, los quals son poch més ó menys, dotse ó tretse. Les malaties que pateixen són les següents: A uns los ixen parótides en lo coll y carbuncos en la gola, á altres bubons davall les aixelles, á altres pústules en los pits y en les cames, y estos pateixen gran febra, dolor de cap, y dolor hont está lo landre, basques ó desmayos, y destos lo que mes se allarga no aplega al quart dia; de hon inferim que dites malalties son contagioses per haveme mort en moltes cases dos, y en una altra tres, quedantne alguns de ferits en les mateixes cases, y destos sen hagueren curat alguns si hi haguera hagut remys y medicines, que per falta de apotecari y de molta pobresa que te la gent que patir, á dit mal no se ha pogut aplicar los remis deguts, si be ara se ha donat ordre que així que cayguen se traguén fora la vila a un hospital ques va fabricant; Confiam ab la misericordiè de Deu ab les medicines haven donat ordre se porten, y ab lo cuidado se tindrà, que Nostre Señor se apiadarà desta vila. Qde. Deu á Vs. Ms. Y me manen moltes coses. De Uldecona y Decembre 8 de 1648.

Joan Llorens Cirugià

La carta següent, i que podem enumerar com la número quatre, el Dr. Pujalt l'escriu des d'Uldecona al municipi de Tortosa:

Vicent Martinez Cirugià embiat per Vs. Magnes. Á esta vila de Uldecona pera visitar y veurer que mals hi ha en dita vila de Uldecona juntametn ab mi lo Dr.

Pujalt. Son estats visitats y amostrats per mi de un en un, lo número dels quals serà sense afgir ni llevar, deu ó dotse: los accidents dels quals son varios y en differentes parts, tots naixen de gran putrefacció y malicia. Los quals son á uns, bonyes al coll dins o defora, parótides vulgarment dites, en altres dins la gola vulgarment dit garrotillo, en altres se han aparegut y apareixen bonyes davall les axelles, en y los més, son bubons apareguts en los illades, la malicia de las quals es tanta, que lo segon dia que se'ls ha conegut, ó al tercer lo mes larch, son estats morts. Ademés del mal se pott atribuir no lindre salut algun destos infectes, á no poderlos remediari ab alguns remeys per no tindre botiga de apotecari. També se ha tractat y se va posant ex execució, lo fer hospital y traure de dit poble tots los que de fals mals estan compresos, pera que tots no perdam. Estam á la MD. Y misericordia de Vs. Magnes. Que entot affavorirán. De Ulldecona y Decembre 8 any 1648.

Lo Dr. Pujalt

Aquí el cirurgià fa un diagnòstic detallat dels mals que pateixen aquells que tenen la malaltia. A més a més, comenta els casos més greus i el propòsit que ja s'està fent de posar en una espècie de quarantena aquells malalts que vagin a morir.

Sembla que al principi de 1649 la situació sanitària va empitjorar, ja que tot sembla indicar que la pesta es va expandir, encara que només de forma puntual. Segons una missiva tramesa pels jurats de la Sénia als procuradors de Tortosa, en aquella població només hi havia una persona afectada per la pesta.

Pocs dies després, concretament l'11 de gener, els jurats d'Ulldecona enviaven una carta desesperada en què demanaven ajuda als procuradors de Tortosa, ja que afirmaven que la seva situació estava al límit. Finalment, aquesta súplica d'ajuda va ser escoltada per les autoritats municipals de Tortosa perquè, segons una carta datada el 25 de gener, els jurats d'Ulldecona els agrairen l'enviament de farina i medicines per a la pesta. A més a més, en aquesta carta assenyalen la milloria de l'estat sanitari de la població ja que a l'hospital d'empestats només hi havia en aquell moment quatre malalts convalescents.

El 4 de febrer, en una carta que els procuradors de Tortosa van enviar als consellers de Barcelona, es fa palesa també aquesta millora:

Molt Illtres. Srs.

No podem deixar de cansar á V. S. en particular quant se tracta de salud comuna, y lo mateix nos appar se deu fer no sols quant pïoren les malalties, sino també quant la milloria se figura, porque ab esta se dona gran ánimo á la gent que goza salut. En lo dia de vuy es vingut un jurat d'Ulldecona á comprar una poca de farina pera sustento de la pobra gent, que estan en extrema necessitat, per trobarse del tot exhausts de blat y farina, y en sa compaña es vingut Vicent Martinez, Cirugiá, los quals nos han donat noticia que les amalties han del tot cessat gracias al Sr. Y que al present no hi ha malalt algú. Donam rahó á V. S. de esta bona nova, pera que com á tant interesant goze molta part del contento que assi ne havem participat, ab tot continúam en guardamos fins tan estarem segurs que en dita vila no hi haurá presagi de semblant mal.

Gde. Ntre. Sr. á V. S. y dessemblants. Tortosa y Febrer 4 de 1649.

Molt Illtres. Srs

Los Jurats de la Ciutat de Tortosa

Com evidència la carta, si el 25 de gener quedaven quatre malalts, a principi de febrer ja no n'hi havia cap. Tot i això, en un dels fragments es veu clarament la por al rebrot de la pesta [...] *ab tot continuam en guardamos fins tan estarem segurs que en dita vila no hi haurà presagi de semblant mal [...]*.

Ja a mitjan febrer la pesta va remetre a Ulldoona i va arribar a desaparèixer totalment a mitjan març. D'aquesta manera, en un informe mèdic, elaborat pel doctor Josep Anglès i datat el 18 d'aquell mes, es diu que les malalties havien cessat totalment. Aquest mateix doctor, el dia 21, va enviar una carta als consellers de Barcelona en què els informava del cessament de l'epidèmia *"en la qual no he trobat ningun mal contagiós"* i de diferents mesures higièniques realitzades per desinfectar l'hospital d'empestats *"i que a més de visitar l'hospital, el qual han netejat amb calç viva i l'han perfumat amb herbes; també s'han cremat moltes robes; les cases dels malalts estan tancades amb pany i clau i han cremat els llits i la roba, però no les han emblanquinat amb calç viva"*.

Tots aquests fets van motivar la carta següent del 24 del mateix mes, en què els procuradors informen de la bona notícia i del restabliment de les relacions normals entre ambdues poblacions:

Molt Illtres. Srs.

Ab altra de 4 de Febrer proposat donarem noticia à V. S. com la teniem que les malalties contagioses hi havia en Ulldoona eren cesades; y havent procurat dilatarlo tomarlos la contribució per temor no resonasen, ultimament nos ha paregut averiguarlo enviant allí al Dr. Joseph Anglés, persona molt pèrta en la medicina, per la relació del qual, nos a constat que per la misericordia de Deu y de la Verge Maria sa Mare, estan del tot extinctes, y que se ha fet totes les diligencies necessaries que deuen ferse perque no hi puga haver scspita de renovar se aquelles, ab que nos ha paregut era forsa tomarlos la contribució.

El 9 de febrer apareix el reclam que els de Tortosa van fer de la contribució que els d'Ulldoona els devien per haver-hi enviat un doctor a la vila:

[...] attenta legatione magnifici Laurenti Giner, procuratoris in ordine tertii anno presentis presentis civitatis, si se toma la contribució als de la vila de Ulldoona, atesa la carta del dr. Jaume Pujalt de 17 de febrer passat, y si se embiaría doctor per veure si és veritat que estiguen lliures del contagi i aventu let tal com dit dr Pujalt reclamava; per lo dit enviament del dr. Anglés demanem la contribució que esta creiem que u val.¹⁸

La carta després d'aquest annex prossegueix així:

[...] donantne rahó à V. S. perque enterats d'aquestes diligencies puguen manar també sets tome: offerint à V. S. que en cas se innove altra cosa en qualtevol poble, ne donarem noticia à V. S. pera que de conformitat nos guardem totsd de tan cruel mal. Gde. Ntre. Sr. à V. S. y prospere. Tortosa y Mars 24 de 1649.

Molt Illtres. Srs... Los Jurats de la Ciutat de Tortosa

De fet, si bé la pesta va desaparèixer a Ulldesona a la fi de març, durant l'estiu d'aquell any, segons explica una carta que els procuradors de Tortosa van trametre als consellers de Barcelona amb data 10 de juliol de 1649, es parla de l'existència de pesta a Cervera, Benicarló i Sant Mateu i destaca la virulència de l'epidèmia a la primera.

A principi de 1650, un nombrós grup de soldats francesos i catalans a cavall, sota el comandament de Josep d'Ardena, prengueren a l'assalt i saquejaren diferents poblacions de la zona del Maestrat, on la pesta havia estat molt activa els mesos anteriors. Així els soldats en els saquejos s'emportaren roba –un tipus d'objecte molt apreciat i un dels principals vehicles transmissors de la pesta– i l'entraren a Tortosa, o bé personalment o bé mitjançant revenedors francesos que seguïen les tropes i compraven als soldats els objectes que aconseguïen dels saquejos. Aquest darrer cas sembla que fou el causant de l'arribada de la malaltia a la ciutat si atenem una carta dels procuradors de Tortosa adreçada als consellers de Barcelona:

[...] los soldados de la armada portaren mucha roba de Calitg y otras vias que havien estat infectes de mal contagiós, en les quals havem entès que-s torna a remoure; de la roba ha resultat que haventne comprat una gran partida lo patró de una tartana que-s troba en aquest riu que-s nomena Guillem Pigoris, francès, la qual ha carregat de alquitrà y havent aquells y sos mariners comunicat ab una casa de esta ciutat, se han mort en ella quatre personas [...].

Pocs dies després, l'epidèmia de pesta s'escampà per la ciutat i durà fins a l'agost. Aviat s'establiren hospitals fora muralles per atendre els malalts, un per als soldats francesos i un altre al monestir franciscà de Jesús, que l'1 de maig arribà a acollir més de 200 malalts. Set frares pagaren amb la vida l'ajut donat als empestats. Durant aquells nou mesos morí molta gent, ja que segons un estudi del metge, Vilà Olesa, realitzat a principi del segle XX, a Tortosa durant tot aquell any moriren un total de 1.237 persones.

Com a mesura higiènica desesperada, a principi d'abril, el governador francès de la ciutat, monsieur de Launay, obligà els pocs habitants que resten a la ciutat a abandonar-la per tal d'intentar escapar la malaltia: "[...] que millor se pugui atallar lo mal present y perfumar les cases y netejar la ciutat [...]." Malgrat el rebuig mostrat per les autoritats municipals i eclesiàstiques, la mesura es portà a la pràctica i fins al setembre d'aquell any, la ciutat sembla que va romandre literalment buida d'habitants, un fet certament insòlit i que s'ha repetit moltes poques vegades al llarg de la història.

9.6. Famílies i persones afectades¹⁹

Tot i no estar documentada la causa de la mort al Llibre d'òbits de la parròquia, hem de suposar que la majoria de morts que descriurem a continuació es relacionen molt directament amb la malaltia que afectava la població.

El 5 de desembre, i en un cas rellevant i que confirma la tesi d'una de les cartes del cirurgià d'Alcanar Joan Llorens: "[...] dites malalties son contagioses per haverne mort en moltes cases dos, y en una altra tres." Després d'aquest incís, explicarem que "quedant-ne alguns de ferits a les mateixes cases [...], mor Cathalina, donzella i filla de Pere Vermejo". El fet estrany, però, és que el mateix dia també mor un fill de Pere Vermejo i el dia 9 ho fa un altre fill.

Seguint amb la mateixa tònica de contagis familiars, Simona Viscarro, filla d'Antoni Viscarro, perd la vida el 13 de desembre i un albat del mateix Viscarro, Ramon Viscarro, mor juntament amb la seva esposa, Cathalina Canalda, també el 13 de desembre.

¹⁹ Informació recollida i contrastada per l'autor

Aquí comença la desgràcia familiar dels Alfara d'Uldecona:

El 13 de desembre de 1648 mor Miquel Alfara, fill de Pere Alfara, i uns dies més tard, concretament el 15 de desembre, mor Bàrbara Alfara, filla també de Pere. Però l'assumpte no acaba aquí, perquè el 19 del mateix mes defalleix Maria Anna, donzella i filla de Pere Alfara, el cap de la família. Avançant-nos a moltes morts que després comentarem, podem dir que el 7 de gener de 1649 mor Gabriel Alfara, ans però, ja ho havia fet Esperança Alfara, també filla del mateix Gabriel Alfara, el 6 de gener de 1649.

Les inacabables defuncions de la família Alfara acaben amb la mort de l'esposa de Pere Alfara, Elisabet Anna.

Tomant a l'ordre cronològic corresponent, el 27 de desembre mor Nicolau Pegueroles i uns dies després ho fa la seva dona, Agueda Pegueroles. El 29 del mateix mes mor Joan Vidal, estudiant i fill de Pere Vidal –proposat l'any 1655 per ser jurat de la vila. El mateix dia va morir la germana de l'estudiant, la donzella Anna Vidal, i uns dies després ho fa un altre germà, Pere Vidal.

Sense haver disposat de documents que certifiquin el motiu de la mort, és curiós remarcar el fet que tant la muller del doctor Jaume Pujalt, Maria d'Heredia, com la del cirurgià Vicent Martínez, Eufràsia Doménech, moren a Uldecona el 24 de febrer i el 21 de març, respectivament. Com ja hem pogut veure, eren els dos metges que intervenien en la inspecció i l'extinció de la malaltia a Uldecona. D'acord amb informacions posteriors hem pogut esbrinar que el cirurgià Martínez també va morir poc temps després.²⁰

Tot sembla apuntar que el clergat d'Uldecona tampoc no va mantenir-se al marge de la pesta, ja que el 24 de desembre de 1648 va morir mossèn Francesc Arbonés, beneficiat de l'església parroquial, i Nicolau Rojadell, també beneficiat de dita església.

Finalment, altres famílies afectades foren també els Forcadell, els Jaques, i els Sahuch [sic].

10. SETGE I OCUPACIÓ DE TORTOSA AL 1648

El 13 de juny Melo tramet una carta adreçada als procuradors i al bisbe de Tortosa, en què els anima que s'organitzi la defensa de la ciutat enfront de les maniobres franceses.²¹ El dia 15 arriben a Madrid les notícies alarmants sobre el setge i la Junta de Guerra es reuneix per tractar sobre aquest afer.²²

Aquell mateix dia Melo tramet, des de la població aragonesa de Fuentes de Ebro, una carta a Madrid en la qual resumeix detalladament la situació bèl·lica del moment. Després de descriure la situació tortosina, el militar tranquil·litza el govern de Madrid dient-li que per ara tots els esforços francesos es dirigeixen envers el setge de Tortosa i, encara que aquests ja controlen Amposta i Uldecona, no gosen atacar Vinaròs perquè de moment no tenen prou forces a la banda dreta del riu i, per tant, no cal patir per possibles atacs a la zona nord del regne de València.²³

D'aquesta manera, és fàcil de comprendre la situació en què el territori i també Uldecona es trobava compresa, en paraules del mateix Meló "en un ir y venir continuo, de dominios de los nuestros y los de ellos."²⁴

Les accions militars duraren pràcticament un mes durant el qual es produïren diferents maniobres de defensa i atac per part dels dos bàndols. Per tal de controlar millor el territori, els francesos fins i tot aconseguiren fer un pont de barques, aigües amunt de Tortosa, que mariners de la ciutat assetjada intentaren infructuosament destruir.

El setge arribà a un punt insostenible per als tortosins el 10 de juliol, ja que aquell dia el

20 La Guerra dels Segadors a Tortosa. Per Hilari Muñoz i Enric Querol Col.

21 AGS. GyM. Llig. 1701

22 AGS. GyM. Llig. 1680

23 AGS. GyM. Llig. 1701

24 AGS. GyM. Llig. 1701, carta de Melo a Madrid

Generalitat fa diferents gestions a favor dels tortosins, a petició del seu consell municipal. El domini francès durà aproximadament dos anys i mig i significà per a Tortosa una època molt difícil, ja que les mateixes autoritats franceses reconeixien dos grans problemes: el perill de revolta per part dels tortosins i la possibilitat d'un intent de reconquesta per part de les tropes de Felip IV. Per conjurar ambdós perills es posaren en pràctica un conjunt de mesures: s'expulsà els membres de l'oligarquia més addictes a Madrid i es repartiren per poblacions del nord de Catalunya, en territoris sota control francès; bona part de les autoritats eclesiàstiques, fins i tot el bisbe, foren expulsades; es desarmà els habitants de la ciutat que restaren després de l'assalt i els obligaren a jurar fidelitat a Lluís XIII, i es prohibiren tota mena de reunions a la casa de la ciutat o a les confraries.

Una vegada controlada Tortosa, la seva situació propera a la frontera sud amb el regne de València va permetre als soldats francesos saquejar durant els dos anys següents tota la zona del Maestrat, zona molt rica i que fins llavors pràcticament havia estat al marge de la Guerra. Aquests saquejos, tal com després comentarem, tindran en el futur molta importància en l'àmbit sanitari.

També es feren importants obres de fortificació a la ciutat. Així, s'acabà d'enderrocar bona part del barri del Garrofer, des del carrer dels Banys fins al Sitjar, ja que es trobava molt afectat pels bombardejos francesos fets durant el setge, cosa que es feu per tal d'aprofitar els materials de construcció de les cases, per reparar de forma apressada tot el conjunt de fortificacions malmeses per l'atac francès...

Malgrat l'optimisme i l'exageració de la conquesta de Tortosa, la realitat es va imposar ràpidament i Schömberg es veié obligat a deixar aviat la riba dreta de l'Ebre, a causa de les dificultats trobades per mantenir-hi una presència militar efectiva.

Pel que fa a Uldecona, sabem que el 13 de juliol de 1648 *"las tropas del enemigo se an retirado y vuelto a la linia"* i Don Francisco de Melo *"a entrado con la cavalleria a reconcer aquellos contornos y dar vista a la compania"* per verificar si ja no hi queda cap guarnició francesa. Així mateix, la carta també explica la desaparició de *"la persona que llevo el Villete de V.M. para el governador de la plaça"*, però es mostra segur que rebrà ajuda aviat tot dient: *"Alertandole con esperanças proximas del Socorro."*

Reproducció de la carta del 13 de juliol de 1648 (AGS. GyM. Llig. 1680)

En la Realista de V.M. de 25 de Julio qual se le suplico que despues de la
formada de los Regimientos que se le ordena por las disposiciones generales
de las Reales Cédulas y el discurso sobre las fortificaciones de
Uldecona con V.M. se declara no queda mantener y lo que se le comanda
y el fondo de obra por Ventura la eruvia por que algunos
generales de Valencia solo darian contenido por apartar el ejército
de Valencia. Los Comandantes de las plazas de la fortificación
de aquel punto y de la boca de V.M. hemandado a puntar y rondar
y todo queda cobrado para quando hubiere fuerza y V.M. mandare
tomar las resoluciones precisamente necesarias para entender
para emprender una buena guerra en guerra por que lo comanda como
no tiene orden ni que tampoco tiene mas ni que se permite con
ataque ni en operacion quando se mandare y de lo que se pide decir
que no tiene causa por que a los Generales les falta la autoridad y
seguridad para pensar que lo pueden ser de las tropas como lo que
se mandare de las plazas de Valencia a V.M.

Veient això, Felip IV va manar a Melo que aprofités l'avinentesa per recuperar el control sobre aquesta població; el virrei d'Aragó, tot i aquest manament li respongué: "En esta villa no se puede mantener una guarnición estable" per manca d'efectius.

Carta de Don Francisco de Melo de 25 de julio de 1648 (AGS. GyM. Uig. 1680)

Los Tropas del enemigo que estaban en
Uldecona sean retirados y puestos a la linea
y Don Fran.^{co} de Melo a entrada de la Caballeria
a reconocer aquellos contornos y dar Vistas a la
Campania para verificar si a despa de algunas
guarnición enaque quartel =

11. LA RECUPERACIÓ CASTELLANA

Durant el 1650, la situació bèl·lica a les Terres de l'Ebre començà a mostrar clars símptomes de canvi, ja que el suport, gairebé incondicional, mostrat fins llavors al bàndol de la Generalitat per bona part de les poblacions de la zona començà a esquarterar-se. Ja hem fet esment abans de les contínues queixes expressades per moltes poblacions contra els abusos dels governadors militars francesos a causa de les seves actuacions tan gravoses per als habitants de la zona. Ja a principi d'aquell any, per exemple, els habitants de Bot mataren tres soldats francesos i n'enviaren els caps a les tropes castellanes aquarterades a la zona del Baix Aragó.

Durant el mes de maig arriba a les mans del Consell d'Aragó un informe en què es descriu la situació de la zona de la Castellania com a molt explosiva, ja que una part important dels habitants volien passar-se al bàndol de Felip IV, i lliurar, si fos necessari, les fortaleses de Flix i Miravet, punts bàsics en el control del riu Ebre. Aquesta situació esclatarà el mes d'agost en què a la zona muntanyosa situada al voltant de Falset es revoltarà i es passarà al bàndol de Felip IV, malgrat que pocs dies després aquelles terres seran recuperades de bell nou pels francesos.

Però la situació farà un nou tomb a principi de setembre quan un exèrcit castellà que havia sortit de Lleida i que comandava el marquès de Mortara, anà de forma sobtada a Flix, on establí un setge que durà fins al 25 de setembre de 1650, que fou quan l'odiat governador Santa Coloma capitulà. El virrei francès, el duc de Mercoeur, no el pogué ajudar amb les tropes vingudes des de Barcelona, ja que les poblacions per on passaren les tropes li mostraren clarament la seva hostilitat.

Segurament, a causa d'aquesta hostilitat de les poblacions de les actuals comarques de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, els soldats francesos com a revenja saquejaren algunes esglésies de la zona i hi prengueren "[...] *los sacraríos, custodias, plata y hornamentos de las sacristías de Corbera, de Vilalba, de Batea, de Orta, de Bot, del convento de frailes de Orta [...] en Gandesa no se tocó el sacrario ni sacristia, porque el clero con dinero redimió esta desdicha [...]*". Segons el testimoni de Gregori Maestre, prevere beneficiat de l'església de Vilalba i rector de Prat de Comte, a més dels estralls patits en les esglésies, els soldats francesos, que ell denomina "*heréticos gavatxs, lluterans enemichs de la fe*", també saquejaren l'església de Prat de Comte el 20 de setembre de 1650 i s'emportaren molta roba dels habitants de Bot i Vilalba.

Una vegada caiguda la fortalesa de Flix, la següent peça de la maniobra ofensiva de recuperació del territori era Miravet, amb una fortalesa que era clau per al control d'una àmplia zona, incloent-hi la navegació per l'Ebre. El setge començà a principi d'octubre i una quinzena de dies després havia capitulat, deixant la ciutat de Tortosa totalment desprotegida davant de les tropes de Mortara, després de controlar les seves tropes també el coll de Balaguer, lloc per on passava la via terrestre que unia la capital de l'Ebre amb Barcelona.

Després d'això, les autoritats del Principat estaven totalment convençudes que Tortosa seria la següent plaça a caure i durant el novembre prepararen, amb molts esforços, ajut militar per a la capital de l'Ebre que fou tramès mitjançant un comboi marítim, ja que dubtaven seriosament de les rutes terrestres. Però els esforços dels francesos no tingueren l'èxit esperat i el 4 de desembre Tortosa caigué en mans del marquès de Mortara, dos anys i mig després d'haver estat perduda davant l'escomesa de Schömberg.

La presa de Tortosa es va viure de forma molt intensa a Barcelona, perquè es perdia un punt important que havia costat molts esforços controlar i que marcava l'inici d'una àmplia i

efectiva ofensiva de l'exèrcit castellà sobre el Principat. Així, el 1652 capitularia Barcelona i la guerra s'allunyaria de les Terres de l'Ebre.

12. Conclusions

En certa manera la Guerra dels Segadors representa un primer acte del drama col·lectiu de Catalunya que tindria a la Guerra de Successió la seva expressió més desastrosa en tots els conceptes.

A grans trets, podríem distingir tres grans apartats de conclusions. En primer lloc, i com havia passat anteriorment i continuaria passant posteriorment, la situació de Catalunya entre França i Espanya, dos estats grans, dos imperis en definitiva, acabaria essent fatal, i només cal donar un cop d'ull a la història. És arribats en aquest punt on, retrocedint en el temps, cal lamentar la incapacitat al seu dia de no haver pogut construir un estat fort a banda i banda dels Pirineus; és obvi que els fets posteriors no haurien estat iguals...

En segon lloc, tenim la barreja de conflicte nacional, patriòtic, amb el conflicte social. Tot comença amb les intromissions d'un poder polític realment estranger i les resistències de les classes dirigents catalanes, però en què els excessos comesos sobre el poble menut bàsicament fa reaccionar aquest en el que acaba essent un inici de revolta de classe en contra de les pròpies estructures catalanes dominants, un conflicte social, apaivagat inicialment per la Generalitat i que els llargs anys de Guerra suposem que acabarien ofegant del tot, davant la necessitat de defensar-se de l'enemic comú exterior. No hi havia temps per fer una revolució social amb tot allò que passava.

De tota manera no deixa de ser una qüestió a aprofundir, ja que el conflicte nacional ha tingut molt més pes en la historiografia.

En tercer lloc, la situació geogràfica tan estratègica del nostre territori i d'Ulldesona en particular va suposar i ha suposat històricament molts més problemes que avantatges en casos d'avalots i conflictes.

Un aspecte a afegir és que sempre, sempre, el poble pla és qui paga els deliris imperials de governants eixelebrats: amb diners, posant els morts, la gana, la pesta, la destrucció, els saquejos, els odis entre veïns, conseqüències directes que no s'esborren mai.

Finalment, podem esmentar algunes curiositats que amb els ulls actuals creiem que tenen una certa rellevància. Analitzant amb deteniment el comportament dels diversos actors – ara en l'àmbit català –, de les diferents classes, no costa gaire d'establir paral·lelismes amb els grups polítics actuals i la seva posició respecte al fet nacional. Estratègies polítiques d'aquell moment són de rabiosa actualitat, simplement endevinem els mateixos bàndols; això per no parlar de les posicions socials més immutables encara i autèntic leit motiv de les posicions polítiques.

De "nació gallega", de "nació castellana", expressions del Llibre d'òbits de la nostra paròquia, com en escrits del bàndol felpista es parla de naturals de "nació catalana". Sembla que llavors ho tenien més clar que ara, en què determinats hercus dels Olivares de torn només volen i anomenen una única "nació", la seva, per esborrar les dels altres. Afortunadament, i malgrat tot, mai se n'han sortit. Ni se'n sortiran.

13. Fonts i bibliografia

13.1. Fonts

ARXIVO GENERAL DE SIMANCAS

Guerra y Marina

Lligalls núm. 1.450, 1.452, 1.580

Existeixen documents consultats a *La Guerra dels Segadors a Tortosa*: 1.425, 1.681, 1.701

ARXIU DE LA CATEDRAL DE TORTOSA (ACTo)

Actes Capitulars 79, s/f

Actes Capitulars 78

ARXIU ENRIQUE BAYERRI

Informació extreta de *la Guerra dels Segadors a Tortosa*: Lligall núm. 121

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA (AHCB)

Mapa Europeu de 1640

Gaseta amb les notícies de Portugal editada l'any 1641

Portada de la relació de la presa del cap de quadrilla Jaume Masferrer editada a Barcelona l'any 1631

Del que va passar realment al Rosselló. (imatge de la portada del document)

Retrat de Josep de Margarit i de Biure

Gaseta que informa de les celebracions pel nomenament de Lluís XIII com a comte de Barcelona. Any 1641

Signatura de Margarit i de Biure

Imatge d'una comèdia de l'any 1641. Fa paròdia de la famosa entrada de l'exèrcit de los Vélez

La Prise et la Pillage de la Ville d'Hildecona (1648)

La Prise par force de la ville i chasteau de Tortose en Calalogne, sur le Roy d'Espagne

ARXIU HISTÒRIC COMARCAL DE LES TERRES DE L'EBRE (AHCTE)

Fons Manuel Beguer i Pinyol

Llibre del veguer (no hem trobat aquesta font. Així que n'hem fet un extracte de *La Guerra dels Segadors a Tortosa*)

ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA (AHT)

Correspondència privada de Sebastiana Marqués a Batiste Monrrós (17 de gener de 1646)

Lligall núm. 2.024 f. 19v

ARXIU PARROQUIAL DE GANDESA

Sant Joan Baptista. Móra d'Ebre Ajuntament 1986, 66. (Extret del llibre *La Guerra dels Segadors a Tortosa*)

ARXIU PARROQUIAL D'ULLDECONA (APU)

Llibre d'òbits (1646-1746)

ARXIU HISTÒRIC D'ULLDECONA (AHU)

Llibre de rectoria de l'Ajuntament (només es conserven els dels anys 1662-1781)

MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA (MHCB)

Gravat que reproduïx el setge de Balaguer per les tropes de Lluís XIV del juliol a l'octubre de 1648

Gràfic del repartiment dels ciutadans per a la defensa de la ciutat de Barcelona, l'any 1646, segons reconstrucció de Duran i Sanpere

Bibliografia

ALMUNI, ALMUNI I LLUÍS: Lluís Almuni, Victòria Almuni, Josep Lluís (2000): *Sancta Maria Dertosa: Catedral de Tortosa. Guia històrica i descriptiva*. Tortosa: Capítol Catedral-Bisbat de Tortosa.

BAYERRI, Enriquet (1933-1960): *Historia de Tortosa y su comarca*. Tortosa: Impremta de Algueró y Baiges. 8 vol.

ELLIOT, J. H. (1986): *La rebelión de los catalanes (1598-1640)*. Madrid: Siglo XXI editores.

ETTINGHAUSEN, Henry (1993): *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. 3 vol.

FERRÉ, Alberto (1983): *Historia de Ulldesona y su entorno geográfico*. Tortosa: Ajuntament d'Ulldesona.

GRAU I ROIG; Ferran Grau, Joan Roig (2004): *Ulldesona setcentista*. Benicarló: Onada edicions. Vol. I, II.

MANYÀ, Joan B. (1962): *Notes d'història de Gandesa*. Tortosa: Algueró y Baiges.

DE MIRAVALL, Vicent (1997): *Tortosa, ciutat fidelíssima y exemplar*. Tortosa: Centre de Lectura de les Terres de l'Ebre, (Edició facsimil de Tortosa: Gabriel Llasat, 1987)

MUÑOZ I SALVADOR, Joan Hilari; ROVIRA, J. (2002): *Revolta i contrarevolta a Tortosa (1640)*, Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosenca.

El Periódico de Catalunya. Article referent a la Guerra dels Segadors.

SANABRE, Josep (1987): *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*. Barcelona: Col·lecció Tramuntana. Vol. VI.

O'CALLAGHAN, Ramon (1887): *Anales de Tortosa. Tomo II*. Tortosa: impremta catòlica de Gabriel Llasat.

REGLÀ, Joan (1987): *Els Virreis de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives.

ROVIRA I SOBREQÜÉS: Antoni Rovira, Jaume Sobrequés (1979), *Història de Catalunya*. Barcelona: La Gran Enciclopedia Vasca. Vol. VIII.

14. Agraïments

Al meu pare que m'ha dut a tots els arxius on havia de buscar informació i alguns cops m'ha donat idees per elaborar-lo millor.

A Hilari Muñoz per la seva amabilitat a facilitar-me documentació i també per l'excel·lent